

EESTI EVANGEELIUMI LUTERI USU VABA RAHVAKIRIK VABAS EESTIS

H. B. RAHAMÄGI

MIT EINEM REFERAT:

DIE EVANGELISCH-LUTHERISCHE
FREIE VOLKSKIRCHE IM FREIEN EESTI

UND ANHANG:

DAS GESETZ BETREFFEND DIE RELIGIÖSEN
GEMEINSCHAFTEN UND IHRE VERBÄNDE

TARTU 1926

Allikad:¹⁾

1. J. Kukk, Bischof der evang.-luth. Kirche Estlands: „Eesti“.
2. Piiskopp J. Kukk'e kiriku-aruanded 1920.—1925. aastast.
3. Eesti Evang.-Luteri usu koguduste asemikkude kongresside protokollid 1917. ja 1919. aastast (I ja II K. K. P.).
4. I, II, III, IV, V, VI ja VII kirikupäeva protokollid 1920.—1926. aasta (I, II . . . VII Kp. P.).
5. Eesti Evang.-Luteri usu Kiriku usuteadlaste konverentside protokollid 1923.—1926. aastast (U. K. P.).
6. Eesti Evang.-Luteri usu Konsistooriumi aruanne 1925. aasta kohta.
7. Ajakiri „Eesti Kirik“ ühes lisaga „Kiriku Teataja“ (ametlik). Peatoimetaja H. B. Rahamägi. 1924., 1925. ja 1926. aastakäik.

1) 1—6 käsikirjades Eesti Evang. Luteri usu konsistooriumi arhiivis.

1.

Eesti ev.-lut. usu vaba rahvakiriku saamine ja sündimine on tihedas ühenduses Eesti Vabariigi sündimisega ja eluga.

1917. aasta Vene revolutsiooni keerus olid peidetud Eesti Vabariigi sündimisvalud, sündimise, mitte saamise algus. Autonoomsus, enamlus, okupatsioon ja vabadusvõitlus — need on need 1917. aastast alates imekiirelt ja imetaoliselt muutuvad aja-järgud, millede tagaseinal, tagajärjel ja saatel kokku astub viimselt Eesti Asutav Kogu, mis Eesti Vabariigi Valitsuse ja Riigikogu näol riigi ja rahva saatust juhtivad kõrgemad vormid ära tähendab. Asutava Kogu poolt 2. juulil 1920. a. vastuvõetud Eesti Vabariigi põhiseaduse kohaselt on Eestis ülem võim rahva enese käes, kes seda Riigikogu kaudu teostab. Senini on töötanud kaks riigikogu.

Asutav Kogu (23. IV. 1919 — 20. XII. 1920), I (1920 — 31. V. 1923) ja II (1923—1926) riigikogu olid ka need suurused, kelle otsustamisel ja määramisel Eesti ev.-lut. kirik ümber kujundati. Kujundamisprotsess ise algas Vene revolutsiooniga; põhjused peitusid aga siingi sügavamal. Ümberkujundamine ise sündis kiriku energilisel osavõtmisel, kuna ju viimselt Eesti Vabariik kirikule suure tegevusevabaduse paljusis asjus, kirikule koguni tähtsais, ja tähtsamais asjus jättis.

Selle artikli ülesanne on ära tähendada ja iseloomustada Eesti ev.-lut. usu vaba rahvakiriku kujunemise üksikuid etappe, millele juurde tuleks tuleviku-väljavaate joonistamine. Iseenesest mõistetav, et tuleb ka mõningaid momente minevikust puudutada.

2.

Olgu kohe alguses tähendatud, et kuna ühelt poolt eesti rahva hinges rohkem määral peitub usulisi tundeid, usulisi jõude, siis on ka juba ajaloolistel alguspäevil märgata kõikide nende ühiskondlikkude kujunduste suurt mõju, mis kuidagi moodi ühen-

duses usuliste külgedega rahva hinges. Ja kuna teiselt poolt paganlust eestlaste juures võib iseloomustada kui vaimlist poliitismi tugeva monoteistilise tendentsiga, siis on arusaadav, et ristiusu kirik omale siin hea aluspinna leidis, iseäranis aga reformatsioonikirik vastavalt eestlaste tõsisele, kaaluvale, mõtlejale ja vabale tahtejõulisele iseloomule. Ja olgugi et esimesed ristiusu toojad Eesti juba XII aastasaja alul ilmusid, kakskümmend kolm aastat kestvate sõdade järel eestlasi katoliku usku sundisid astuma ja katolitsism oma juured sügavale ajada oleks võinud, võitis ometi XVI aastasaja reformatsioon terve maa ja rahva, vastavalt rahva hinge iseärasustele. Oli juba 1521. aastal ühendus Wittenbergi reformatsiooniga loodud, siis juba 1524. aastal oli Eesti luteriusuline.¹⁾ Kirikliku korra ja elu arenemise eest hoolitseti iseäranis Rootsi valitsuse ajal (1561—1710).

Seda ühtlast kiriklikku ilmet on katsutud hävitada, teiseks teha. Vene valitsuse ajal (1710.—1917. a.) püüdis Vene riigikirik Eesti rahvast kreeka-katoliku ehk, nagu rahvas lihtsalt nimetas, „vene“ usku pöörata, küll meelitustega, küll väevõimuga. Eriti aastast 1841 oli see püüe tunduv. Teatud tagajärgi saavutati igatahes. Kuid üldiselt võib ütelda: nagu rooma katolitsism rahva hingele võõras oli ja võõraks jäi, nõnda oli ja on lugu ka kreeka katolitsismiga.

Tagasitulekud kreeka-katolitsismist protestantismi on kindlaks sümptomiks kujunenud.

Ühtlase kirikliku ilme muutmise sihis töötavad ka usulahud. Krahv Zinzendorfi vennastekogudus, mis varakult eesti rahva keskele teed leidis, jäi siiski ühendusse kirikuga. Aga kolmekümne aasta eest teotsema hakanud usulahud: baptistid, metodistid, adventistid ja teised, kellede esindajaid aineliselt ja aateliselt toetatakse Inglismaalt ja Ameerikast, töötasid ja töötavad osalt ka nüüd kiriku vastastena, ehk küll viimasel ajal teatud rahujoonest püütakse kinni hoida.²⁾

Eesti Vabariigi põhiseadusega on võimalus antud mitte ainult vabalt omale usutunnistust valida, vaid ka väljapoole iga-

1) 1924. aastal pühitseti Tartus Eesti evang.-lut. usu 400-aastast juubelit. Sel puhul ilmus koguteos „Usupuhastus Eestlaste maal 1524—1924“, Tartus 1924. a., kus leiduvad ülevaated reformatsiooni tulekust ja tagajärgedest Eestis. Eriti prof. O. Sild'i sellekohane artikkel, lk. 20—95.

2) Vaata J. Kukk, Eesti, lk. 4.

sugust usutunnistust asuda. Ka sellega anti teatud muudatus ühtlasele kiriklikule näole.

Ometi on kõige selle peale vaatamata just evang.-lut. usu kirikul tähtis koht rahva elus.

Mitte ainult ajalooliselt!

Ka mitte ainult arvuliselt. 1922. aasta 28. detsembri rahvalugemise andmete järele oli Eestis:

evang.-luteri usulisi:	867.137 ¹⁾	hinge =
		78,32% kõigist elanikest,
kreeka-katoliigi „	209.094 ²⁾	hinge = 18,8%
baptisti „	5.214	„
juudi „	4.639	„
rooma-katoliigi „	2.534	„
metodiste, adventiste		
ja teisi usulahkusi	10.867	„
ateiste	3.663	„

Ei! Evang.-luteri usu kirik vastab, nagu näha, temas peituvate põhitendentsidega ja jõududega eestlase hingelisele põhilaadile ja hingeliste tarvidustele. Sest — ühelt poolt: Eesti evang.-lut. usu kirikusse on koondunud peaaegu terve eesti rahvas; teistest rahvustest on eesti evang. kirikus peale peaaegu kõikide Eestis asuvate sakslaste, keda 17.840, ja kõikide maal-asuvate rootslaste, keda 3557, ainult mõned kümned üksikud³⁾. Teiselt poolt tõendavad seda just ka 1917.—1925. aasta kiriku-elule tähtsad sündmused, kus otsustandev oli rahvas ise.

Kõige selle peale vaatamata, et Eesti evang.-luterlik kirik kas teadlikult või teadmata, tahes või tahtmata kuni viimaste aegade ni ja ka veel 1918. a. Saksa okupatsiooni ajal poliitilises mõttes saksluse teenistuses ära kasutati, eesti rahvas aga raske mineviku kui ka värskelt rahva ellu lõikava saksa okupatsiooni ja vabadussõja kogemustega nõndanimetatud landeswehri suhtes teravas vastolus pidi seisma kõige sellega, mis Saksa ülemvõimu ja valitsust eestlaste keskel põhjendas, edendas või toetas — siis ometigi otsustas terve eesti rahvas ise vabalt oma saadi-

1) Eesti evang.-lut. usu Piiskopi 1924. a. kiriku-aruande järele oli 31. dets. 1924. a. evang.-lut. usulisi 895.232 hinge.

2) Praegu ligi 200.000 poolehoidjat. Nendest ligi 90.000 venelast 25.000 setut, 4000 isurlast ja ligi 80.000 eestlast.

3) Andmed 1925. aasta kiriku-aruande järele.

kute läbi evang.-luteri kiriku aluseid ja põhitendentse omaks tunnistada. See sündis lõplikult Tartus 1926. a. märtsikuul. Siin tähendati ka Eesti evang.-lut. usu vaba rahvakiriku korralduse uued alused lõplikult ära. Nende väljatöötamisele asuti aga juba 1917. aastal.

3.

Nagu ülalpool tähendatud, oli kiriku uue korralduse töö käsilevõtmise silmapaistvaks põhjuseks Vene riigi elus nähtavale tulevad lagunemised; Eesti, kui osa suurest Venemaast, kisti tingimata sellesse lagunemisprotsessi ja revolutsioonikeerdu ühes. Eesti rahvas pidi enese ja temale tähtsate organisatsioonide, rahva eluavalduste organite hoidmise ja kaitsmise peale mõtlema.

Kuid mitte ainult seda. Eesti rahval oli ammu põlev soov, palav igatsus, vankumata tahe oma kodust elu, oma arenemist ise oma parema äranägemise ja äratundmise järele korraldada. Tal oli villand sellest meisterdamisest, mis tema suhtes ette võtsid tema „suured, heasoovlikud eestkostjad“ maa siseses elus; aga tal oli ka sellest „võõra vaimu“ eluidude pealesurumisest villand, mida viimasel ajal Vene valitsus tihtipeale brutaalselt läbi viis, valitsus, kellel ühendus eestlastega puudus, selle eest aga kontakt maal valitseva ja võimu oma käes hoidva saksa rüütelkonnaga täieline oli.

Mitte siis ainult negatiivne soov, lahti saada eestkostmisest, ei pannud eestlasi liikuma, kui poliitilised suursündmused maailmasõja lõpuakordides selle liikumisvõimaluse löid; enam oli see positiivne igatsus ja tahe: oma sisemise loova jõu tungile vastavalt ehitada oma kodu!

Ehitada ja korraldada ka oma kiriklikku elu!

Evangeeliumi luteri kirikut, mis jagunes üksikkogudustesse, valitsesid konsistooriumid, mis kubermangulinnades asusid, ja nende üleminstantsina kindralkonsistoorium riigi pealinnas, Peterburis. Et Põhja-Eesti tol korral Eestimaa kubermangu moodustas, Lõuna-Eesti Liivi kubermangu põhjapoolse osa, eestlasi aga ka Naroova taga Peterburi ja Pihkva kubermangus ja koloniidena laial Venemaal leidus, siis juhtisid eestlasi kiriklikult Eestimaa, Liivimaa, Peterburi ja Moskva konsistoorium. Mõjuavaldajad olid muidugi Eestimaa ja Liivimaa konsistoorium. Nende koosseis oli poolvaimulik, poolilmlik, ilmliku presi-

dendi juhtimisel, kuna abipresidentiks kindralsuperintendent oli. Nii oma koosseisu, valimisviisi kui ka tegevuseavalduse ise-loomu poolest olid nad tihedas ühenduses maa ülevõimu, saksa aadliseisusest rüütelkonnaga, olles ka, kus tarvilik, selle teenistuses.

Kuid ka üksikud kogudused, mis kas puht-eestilised olid või kuhu ainult mõned üksikud teisest rahvusest liikmed koon-
dunud, ei saanud oma asju suuremalt jaolt iseseisvalt ajada; nad olid kas patronaadi kogudused, kus patron, keegi mõisa-omanik-sakslane, õpetaja valija ja koguduse valitseja oli, või n. n. konvendiga kogudused, kus suurmaapidajatel mõisnikkudel, kes peaaegu kõik sakslased olid, otsustav ülekaal käes. Ainult paar uuemat linnakogudust, nagu näiteks Peetri Tartus, Pauluse Tallinnas, olid saanud laiema omavalitsuse. Mõned kogudused jällegi allusid otsekohe rüütelkonnale resp. kindral-
superintendentidele, muu seas ka Toomkirik Tallinnas.

Selle tõttu oli ka tervele kiriklikule elule vajutatud teatud pitser. Kui silmas peame, et alles 1905. a. revolutsiooni-
päevad Eesti kubermangus olevatele eesti kogudustele paar esi-
mest eesti soost õpetajat tõi, õpetajate käes aga koguduse elu juhtimine täiel määral seisis, pealegi suurelt osalt ka muud hariduskultuurilised püüded siit olenesid, eestlane aga sügava usulise kalduvusega on, kes usuelu avaldustega ühendatud ette-
võtete, asutiste ja isikute vastu kuni äärmiste võimalusteni suurt lugupidamist, heasoovlikkust ja pieteeti üles näitab, siis on sellest kõigest arusaadav, et esimeste antud võimaluste puhul ärksamad kirikutegelased rahva enese keskelt tungivalt tarvi-
liste muudatuste läbiviimise peale mõtlesid just kirikliku elu ja korralduse alal.

Langesid 1917. aasta Venemaa revolutsiooni sündmused veebruarikuu viimastesse päevadesse, siis sama aasta maikuu lõpul juba astusid Tartu evang.-luteri usu koguduste asemi-
kud kongressiks kokku, et uue kirikukorralduse kokkuseadmi-
sele asuda.

4.

See nõndanimetatud „Esimene Eesti evang.-luteri usu koguduste asemikkude kongress“ pidas oma koosolekuid Tartus Treffneri gümnaasiumi, reaalkooli ja „Vane-
muise“ ruumes kahe päeva jooksul: 31. mail ja 1. juunil

1917. a. Osavõtjaid oli ilmunud kõikidest praostkondadest¹⁾, kus Eesti kogudused, aga ka eesti asundustest laial Venemaal. Osavõtjate arv näitab ka seda huvi, mida asja vastu tunti. Nii oli tulnud:²⁾

Tartu praostkonnast: 12 õpetajat ja 34 koguduste poolt saadetud asemikku;

Võru	„	:	16	„	„	23	„
Pärnu	„	:	8	„	„	18	„
Viljandi	„	:	6	„	„	14	„
Saaremaa	„	:	3	„	„	7	„
Ida-Harjumaa	„	:	8	„	}	36	„
Lääne-Harjumaa	„	:	4	„			
Alutaguse	„	:	3	„	}	25	„
Virumaa	„	:	4	„			
Järvamaa	„	:	4	„	„	13	„
Maa-Läänemaa	„	:	3	„	}	20	„
Ranna-Läänemaa	„	:	1	„			
Saarte-Läänemaa	„	:	1	„			

Väljastpoolt:

4 õpetajat; 5 usuõpetajat; 4 õpetaja-ameti kandidaati; asundustest: 19 koguduste asemikku.

Peale selle külalistena kirikutegelasi, kõstreid, kooliõpetajaid jne. kokku 29 isikut.

Nõnda oli I kirikukongressil üldse 293 koguduste esindajat koos; kõstritega, kellele sõna-õigus anti, 303 isikut. Ei ole huvitusetä ära tähendada, et koguduste asemikkude hulgas olid niisugused eesti rahva- ja riigitegelased kui J. Tõnisson, prof. dr. med. H. Koppel, cand. E. Aule ja teised. Nimetatud isikud kuuluvad rahvaerakonda ja on tunnistajateks just rahvaerakonna suurest huvist Eesti vaba rahvakiriku vastu.

Kongressi avas 31. mail kell 11 e. l. Treffneri gümnaasiumi saalis kõige vanem õpetajatest, Tartu Peetri koguduse õpetaja Villem Eisenschmidt (1839. XII. 17.—1922. III. 25.). Alguses lauldi 2 salmi laulust: „Üks kindel linn ja varjupaik

1) Praostkonnad on nii Eestimaa kui ka Liivimaa kubermangus maa-kondade järele; praostkonna eesotsas seisab ja praostkonda juhib praost. Viimased olid peaaegu kõik saksa rahvusest.

2) I K. K. P. lk. 1—5.

on meie Jumal taevas“, mille järele halli peaga seenior avamiskõne pidas teksti üle: „Kui teie minu sõna sisse jääte, siis olete teie tõesti minu jüngrid ja saate tõtt tunda ja tõde saab teid vabaks tegema.“ — Aja sündmused ja kongressi kavatsused ise tingisid nii selle luteri kiriku hümnid laulmist kui ka tõest ja vabadusest kõneleva Jeesuse sõna. Kongressi avamise akt lõppes palvega ja lauluga: „Eks meile sõna seisma jää.“¹⁾

Kongressi juhatusse valiti pärastine Tartu Ülikooli rektor dr. med. H. Koppel, Viljandimaa praost M. Jürmann, Keila õpetaja J. Kukk (pärastine ühise Eesti kiriku piiskopp) ja cand. V. Clement. Kirjatoimetuse raskused olid kõige pealt õpetaja H. Põld'i, õp. A. Habicht'i ja köster J. Kurrik'u kanda.

Pärast nelja tähtsama lahkunud eesti õpetaja: dr. J. Hurt'i, R. Kallas'e, J. Bergmann'i ja V. Reiman'i mälestuse austamist ja usalduse resp. protest-telegrammide saatmist Vene Ajutisele Valitsusele ja Eestimaa Kubermangu Komissarile (protest käis nimelt J. Poska äratõrjumise kohta Tallinna tööliste- ja sõdurite-nõukogu poolt tehtud otsuses) kuulati ära kõige pealt selgitavad referaadid.

Tallinna Kaarli koguduse I pihtkonna õpetaja A. Kapp kõneles „Praegusest seisukorrast riigis ja kirikus“²⁾; prof. J. Kõpp aine üle: „Kiriku ja riigi vahekord“³⁾; Pärnu Eliisabeti kog. õpetaja J. Hasselbladt: „Missugune tüüp oleks meie kodumaa kirikule kõige kohasem ja soovitavam“⁴⁾; Järva-Petri õpetaja Chr. Beermann küsimusest: „Kas edaspidisele kirikule soovitav on lahutus rahvuse järele?“⁵⁾

Sellega olid peale oleva seisukorra selgitamist kõik silmapilgul tähtsad probleemid kiriku elus esile toodud: vahekord riigiga; vahekorrad üksikute rahvuste vahel; kiriku uue tüübi küsimus!

Õpetaja Kapp tähendas omas käesolevat olukorda selgitavas kõnes, et kuna riigis seisukord on tekkinud, mis tardunud olekule, seisakule lõpu on teinud, ruttavad kõik oma aate

1) I K. K. P. lk. 9 jj.

2) I K. K. P. lk. 12 jj.

3) Seals. lk. 15a jj.

4) Seals. lk. 17b.

5) Seals. lk. 17b jj.

kasuks tööle, siis peab seda ka kirik tegema, kuna ta senini seda teha ei ole saanud, sest kiriku valitsus ei olnud oma ülesande kõrgusel; ta oli eemal rahvast; ta ise oli riigikorra ja valitsemisviisi külge seotud, mis rahvale võõras. Pealegi on Ajutine Valitsus riigi ja kiriku lahutamise põhimõtte üles seadnud. „Selles näeme meie võimalust, et kirik ise oma koguduste elu uutel aladel korraldab nii, et kogudused ise oma ametnikke valivad, majanduslikke asju ajavad, vaeste eest hoolekandmise tööd korraldavad jne. See on õnn kirikule. See tähendab uut elu, iseteadlikku usulist rõõmu. Ta tõstab kogudusi kombeliselt ja on tammiks, et vaenulised voolud kirikusse ei saa tungida, mida üldse nüüdsel ajal karta tuleb.“ Kõneleja tähendab veel, et kutsutud koosolek „on Eesti koguduste esindajate kongress; see võib uuenduste üle otsustada“.

Prof. Kõpp, kelle ülesandeks oli riigi ja kiriku vahekorda põhimõtteliselt selgitada, jõuab ajaloolise ülevaate põhjal järgmistele tulemustele: „Riigi ja kiriku ühenduse mõju peab kiriku kohta kahjulikuks tunnistama, niisama lubamatuks üksiku riigikodaniku südametunnistuse seisukohast.“ Selle ühenduse tõttu ei suuda ühelt poolt kirik oma usulik-kõlblikke ülesandeid mitte täielikult täita; teiselt poolt olevat sundus, et iga riigikodanik kiriku külge seotud kas maksumaksmise näol kirikule või sunduslike kiriklike kommehete täitmise kaudu, evangeeliumi mõtte vastane. Kõneleja arvates on ideaal: „Vaba rahvakirik“, s. o. kirik jäägu ühendusse minevikuga, kirikust väljaastumise võimalust antagu igaühele; kiriku liikmed on eo ipso kõik need, kes oma väljaastumisest ei teata. „Kiriku korraldus ja tegevus olgu edaspidi niisugune, et eesti rahval tunne võib olla ja peab olema: see on meie oma kirik. Selleks seisku kiriku korraldamine ja valitsemine rahva enese käes (demokraatlik printsiip). Niisama olgu kirikul tõsisemaks püüdeks oma tegevust rahva hingeliste tarviduste ja nõuetega kooskõlastada, milleks hädasti tarvis on rahva hingeelu tundmaõppimise peale palju rõhku panna (rahvuslik printsiip).“

Kuna õpetaja J. Hasselbladt oma kõnes uue kiriku tüüpi soovitab, kus kiriku ühtlus alal hoitud, sisemine korraldus kiriku oma asi, iga kodanik usu poolest aga vaba oleks, hoiatab ka õp. Chr. Beermann kiriku jagunemise eest rahvuslikesse kirikuisse; mitmete rahvaste liikmed töötagu vennalikkuses, armastuses ja rahu üksteisega ühistes kogudustes.

Kongressi edaspidise töö tulipunktideks saavad ühelt poolt põhimõttelised läbirääkimised kiriku ja riigi lahutamise ja soovitava kirikutüübi üle; teiselt poolt „Eesti ev.-luteri usu vabakiriku põhjuskirja eelnõu“ läbiharutamine, missugune eelnõu kongressi kokkukutsujate ja ettevalmistajate poolt kongressi liikmeile trükitult kätte jagatakse ja mille väljatöötajaks on olnud peaausjalikult professor J. Kõpp.

Põhimõttelised läbirääkimised olid elavad ja põnevad¹⁾. Said ometigi kiriku tegelased, koguduse asemikud esimest korda üheskoos südame pealt maha kõnelda, mis seal pakitses. Sealjuures avanes ju ka tulevikuperspektiiv! Mida tahta, mida kõige paremaks tunnistada kirikliku elu ja edu mõttes?

Kiriku ja riigi küsimuses soovitatakse ühelt poolt asuda äraootavale seisukohale (õp. J. Ustal Hellest) või mitte kohe purustada ühenduslõngu riigiga resp. omavalitsuse-üksustega (A. Assor; õp. J. Adamson; õp. A. Saarmann; praost M. Jürmann); teiselt poolt rõhutatakse, et ka kirikus tulevat revolutsioonilised uuendused läbi viia (M. Kahu, Tallinna Pauluse koguduse asemik). Enamik koondub parooli ümber: Eestile poliitiline autonoomsus ja selles raamis vaba rahvakirik, kes ühendusse astub maa omavalitsusasutistega (prof. J. Kõpp; õp. J. Nuudi; prof. H. Koppel; õp. H. B. Rahamägi; õp. J. Lattik, saadik Veidermann; õp. A. Kapp; õp. Th. Tallmeister ja teised). Muidugi seisis sealjuures kõigil kõnelejalatel ühtlane kirik silmi ees. Muu seas ütles õp. Th. Tallmeister, et põhimõtted, mida kongress välja töötab, „maksavad terve kiriku kohta; üksikud kogudused peavad ju ennast niihästi õpetajate eelhariduse nõudmises kui ka teistes asjades kongressi määruste alla andma!“²⁾ Rahvusküsimuses näib ainult üksikuid olevat, kes lahutamist rahvuste järele kas nõuavad või üksikutesse rahvustesse jagunemist hea meelega näeksid, kuna enamik küll „saksa ülevõimu murdmist“ (õp. J. Lattik’u sõnad) nõuab, muidu aga ühist kooselamist õigeks peab. Huvitav on õp. Th. Tallmeisteri (Riia) teade, et „Riia õpetajate koosolek, millest 52 meest osa võtsid, on Tartu saksa ringkondade soovi, kirikut rahvuslikult lahutada, ühel häälel hukka mõistnud“.

1) I K. K. P. lk. 19—43.

2) I K. K. P. lk. 32.

Sakslaste ja mõne eestlase püüetele ja soovile astus tol korral, esimesel kongressil, evangeeliumi seisukohalt hulk kõnelejaid vastu. Õpetaja E. Tennmann ütles oma kõne lõpus: „Kindlasti evangeeliumi põhjal seisev õpetaja peab küll suutma mitmest rahvusest koosseisvat kogudust ühendada, ilma et ühele neist rahvuslikult liiga teeks.“

Olgu nimetatud ka, et Jamburgi koguduse saadiku L. Krohwi poolt nõuti konsistooriumi ja usuteaduskonna kui mitte tarvilikkude ja mitte mõõduandvate asutiste kaotamist; õpetaja J. Eberhard jällegi demokraatliku printsipi asemele, millest kiriku ülesehitamise juures kõneldi, soovitas „kogoduslikku alust“: elav üksikkogudus oleks kirikukorralduse algrakukene; „demokraatlik alus on poliitiline; kogoduslik alus on usuline“.

Poolteispäevaste läbirääkimiste tagajärjel ja alustel võetakse järgmised professor J. Kõpp'i poolt formuleeritud 5 resolutsiooni vastu: 1)

1. „Eesti evang.-luteri usu kirik on vaba rahvakirik kodumaa kui ka asundustes“ (214 poolt, 6 vastu).
2. „Tema liikmeks on kõik need, kes oma väljaastumisest kogudusest teada ei ole annud“ (214 poolt, 6 vastu).
3. „Eesti evang.-luteri usu vaba rahvakirik astub võimalust mööda maavalitsusega ühendusse“ (kõik hääled poolt).
4. „Eesti evang.-luteri usu rahvakirikusse võivad täisõigustatud liikmetena sisse astuda kõigi rahvaste liikmed, kes seda soovivad, kusjuures kaitsmist leiavad a) rahvusliku vähemuse usulised huvid ja b) tema õigused kiriku valitsemises proportsionaalse süsteemi alusel“ (poolt kõik peale 10 hääle).
5. „Eesti evang.-luteri usu vaba rahvakirik astub sünodaal-
sesse ühendusse teiste evang. usu kirikutega Vene riigis“ (poolt kõik peale 3 hääle).

Olid need põhimõttelised alused vastu võetud ja intermezona usuõpetuse, usuteaduskonna ja tegeliku usuteaduse profesuuri kohta seisukohad avaldatud (kahe viimase asjus võttis kongress ühel häälel vastu J. Tõnisoni poolt esitatud resolutsioonid usuteaduskonna alalejätmise ja rahvuslike professuuride kohta tegeliku usuteaduse alal), asus kongress „Eesti ev.-luteri usu vaba kiriku põhikirja eelnõu läbivaatamisele“, mis

1) I K. K. P. lk. 43—44.

nüüd juba kiires tempos sündis¹⁾. Peatuskohaks ja elevuse sünnitajaks sai üleskerkiv kõstriküsimus: kas tuleb ta samuti valida kui koguduse õpetaja? Pärast ägedaid vaidlusi otsustab kongress ühel häälel, et õpetajate ja kõstrite valimine sünnib ühesugustel alustel. Kõik teised parandused ja täiendused eelnõu kavandis olid vähem põhimõttelised ja vähemaulatuslikud.

Põhikirja ümbertöötamiseks kongressil vastuvõetud ja juht-mõttele tehtud paranduste kohaselt valitakse komisjon järgmises koosseisus: dr. H. Koppel; õp. V. Eisenschmidt; õp. A. Laur; õp. A. Habicht; köster J. Kurrik; prof. J. Kõpp; cand. jur. J. Tõnisson; ajalehetöötaja A. Jürgenstein; õpetaja J. Kukk; õpetaja A. Kapp; cand. V. Clement ja koolidirektor P. Põld.

Südaööl, kell 12, lõpetatakse kongressi koosolekud juhataja poolt „Meie Isa“ palvega ja ühise lauluga: „Õnnista ja hoia“.

Nimetatud „kirikukongressi komisjon“, mis pärast ennast mõne juurdekutsutud liikmega täiendas, pidas oma koosolekuid Tartus 26. ja 27. sept. 1917. a. ja laiendatud koosseisus 10. ja 11. jaan. 1918 niisamuti Tartus²⁾. Ehkki aja nõuetel neil koosolekutel harutati ka usuõpetuse ja kirikumaade küsimusi, siis ometigi oli keskkohaks I kongressi poolt tehtud ülesanne. Komisjoni viimastel koosolekutel formuleeriti lõplikult „kiriku põhjuskirja eelnõu“, nagu see kongressil ja hiljemini komisjoni koosolekutel mitmeti parandatud, köster J. Kurriku poolt unesti redigeeritud ja õpetajate A. Lauri ja V. Eisenschmidti poolt „läbi katsutud“.

„Eesti Evangeeliumi Luteruse kiriku (EELK) põhjuskiri“ jagunes kolme jakku: I. Põhjusmäärused (§ 1—3); II. Korraldus (§ 4—48); III. EELK-u vahekord maavalitsusega ja teiste kirikutega (§ 49—50)³⁾.

I. Põhimäärustes kõneldakse EELK-u 1) iseloomust ja koosseisust: ta on vaba rahvakirik ja seisab koos kõigist ev.-luteri usu kogudustest Eestimaal ja neist, kes väljaspool Eestimaad temaga ühinevad; 2) õigustest: ta on iseennast valitsev asutis juriidilise isiku õigusega; 3) õpetuse alusest: „EELK-u õpetuse aluseks on Vana ja Uue Testamendi kaanoniraamatud

1) I K. K. P. lk. 50—59.

2) Vaata I K. K. P. lisad B ja C.

3) I K. K. P. lisa C.

ja neid seletavad ev.-luteri kiriku usutunnistuse kirjad, reformatsiooni vaimus mõistetud“ (§ 3).

II. Korralduses tähendatakse kohe alguses, et EELK-u aluseks on kogudus; kogudused ühinevad praostkondadeks ja praostkonnad ühiseks piiskopkonnaks.

A osas kõneldakse kõige pealt üksikkogudusest ja selle organitest (§ 4).

Koguduse enesevalitsemise organiteks on koguduse täiskogu ja volikogu (§ 8). Täiskogu hääleõiguslikud liikmed on kõik konfirmeeritud ja kodanliselt täisealised isikud, sugu peale vaatamata, kes vähemalt ühe aasta on koguduse hingekirjas olnud, kes selle aja jooksul kõiki kohuseid koguduse vastu on täitnud ja kelle õigusi kohtu poolt ei ole kitsendatud (§ 9). Täiskogu ülesandeks on volikogu ja sinodi liikmete valimine, varanduslike küsimuste üle otsustamine ja iseäranis tähtsate küsimuste kohta seisukoha võtmine. Ta on otsustusvõimeline, „kui ta on õigesti kokku kutsutud“ (§ 10), s. o. kui kolmel pühapäeval enne koosolekut sellest kirikus on teatatud. Otsused tehakse lihtsa hääle-enamusega.

Volikogu liikmete arv on 20—50 ja on täiskogu täidesaatev organ, valitakse kolme aasta peale, uuendatakse aga iga aasta $\frac{1}{3}$ -ga liikmetest. Õpetaja ja köster on ameti poolest volikogu liikmed. Tähendatakse, et volikogu liikmeks on valitav iga hääleõiguslik koguduse liige, kes on laitmata elukommetega ja kellel kirikliku elu vastu huvi ja osavõtmist (§ 12). Tema ülesandeks on õpetajale koguduse usulise ja kõlblise ülesehitamise juures abiks olla, koguduse tegevust edendada ja koguduse sise- mistes asjades tema esindaja olla. Eriti on volikogu kohuseks: 1) hoolitseda korra eest jumalateenistuse ajal; 2) kiriku varanduse üle valitseda ja valvata, sissetulekuid ja väljaminekuid korras hoida; 3) kiriklike vaeste- ja haigete-hoolekande asutiste järele vaadata ja nende eest muret pidada; 4) noorsoo usulise ja kõlblise kasvatus eest hoolt kanda; 5) nõrkadele ja eksi- jatele koguduse liikmetele kristlikus vaimus toetajaks olla, neid noomides ja parandada püüdes (Matt. 18, 15—17) (§ 17). Volikogu paneb ametisse ja laseb lahti kõiki palgalisi ametnikke, peale õpetaja ja köstri, keda volikogu ühes selleks ad hoc valitud valijakoguga valib (§ 20). Volikogu täidesaatevaks organiks on eestseisus. Volikogu liikmete kandidaadid kahekordsel arvul seab üles volikogu; kuid vähemalt 10 koguduse liiget võivad

ka omalt poolt kandidaate nimetada. Kandidaatide nimekirjad pannakse 1 kuu enne valimistermini koguduse kantseleisse üles.

Korralduse B osas leiduvad määrused praostkonna kohta. Praostkondi on maakondade järele 10; Tallinna linna kogudused ühendatakse iseseisvasse praostkonda (§ 22). Praostkonda juhib praost, kelle praostkonna sinod 6 aasta peale valib ja kinnitab konsistoorium. Praostkonna sinod astub kord aastas kokku ja koosneb iga koguduse õpetajast, koguduse saadikust ja kahest praostkonna kõstrite asemikust. Sinodi liikmed, peale õpetaja, valitakse 3 aasta peale. Praostkonna sinodi tegevus-piirkonda käib, peale praosti valimise, praosti aruande vastuvõtmine, praostkonna eelarve kinnitamine ja praostkonda puutuvate ettepanekute läbiharutamine kui ka üldkõsimumustes seisukoha võtmine, praostkonna ühiste ettevõtete valitsemine ja juhatamine (§ 33).

Korralduse C osa käsitleb piiskopkonda. Piiskopkonna moodustavad kõik praostkonnad; selle esindajaks on piiskopp ja piiskopkonna sinod, tema täidesaatvaks organiks aga konsistoorium (§ 34).

Piiskopp valitakse eluajaks; ta on piiskopkonna sinodi ja konsistooriumi esimees. Piiskopi kohus on terves piiskopkonnas koguduste kirikliku elu üle valvata ja koguduste peale juhtivat mõju avaldada. Ta kutsub kokku iga aasta Eesti usuteadlaste konverentsi, kelle ülesandeks on teaduslike ja tegelike usu-elu küsimuste läbiharutamine ja liturgiliste muudatuste soovitamine, samuti ka kõstrite, organistide ja noorsoo usuõpetajate konverentsi, mis läbi harutab koorilaulu, muusika, usuõpetuse küsimused. Konverentside otsused ja soovid lähevad piiskopi kaudu piiskopkonna sinodile seisukoha võtmiseks (§ 35—40). Piiskopkonna sinod astub järjekorraliselt kokku kord aastas ja koosneb praostkonna sinodite liikmeist. Kvoorumiks on vähemalt pooled liikmed; otsused tehakse lihtsa häälte-enamusega. Piiskopkonna sinod annab ja muudab seadusi ja määrusi, katsub läbi ja otsustab praostkonna sinoditelt ja kiriklikelt konverentselt tulevad otsused, teeb algatusi igasugusteks ettevõteteks, valvab, et kogudused EELK-u põhikirjale vastavalt teotseksid, kiriku usualusel seisaksid ja lahkpüüete vastu kaitstud oleksid (§ 45). Piiskopkonna sinodi täidesaatvaks organiks kui ka kiriku valitsemise tegelikuks teostajaks on konsistoorium. Ta koosneb piiskopist, kes konsistooriumi esimees, tema abiesimehest, kes mitte vaimulik, ja neljast assessorist, kellest kaks vai-

mulikku ja kaks mittevaimulikku (§ 46). Konsistooriumi liikmed, peale piiskopi, valitakse kolme aasta peale. Olgu tähendatud, et konsistooriumi võimupiirkonda käib õpetajate ja kõstrite kandidaatide eksamineerimine, nende ametisse kinnitamine, asjaajamine maavalitsusega ja vahekorra loomine teiste kirikutega (§ 48).

III. EELK-u v a h e k o r r a s maavalitsustega ja teiste kirikutega kõneldakse A all vahekorrast maavalitsusega; see peab pidev olema ja headsoovlik, nagu kongressil vastuvõetud põhimõttest näha. Tähendusena on kõster Kurrik siia kirjutanud, et kongressi komisjon omal koosolekul 10. ja 11. jaanuaril luges tarvilikuks kogudustele selgeks teha, et kiriku, s. o. õpetaja ja kõstri maa on igal pool kohaliku koguduse omandus, ja soovitada, et kogudused kirikumaaade pidamise igal pool eneste kätte võtaksid ja nende sissetulekutest õpetajatele ja kõstritele palgad määraksid. — B all, vahekorrast teiste kirikutega, öeldakse, et teised kirikud on: 1) asunduste kogudused; 2) saksa ja läti kogudused. Nendega rsp. nende praostkondadega astutakse ühendusse piiskopkonna sinodi kaudu — ühise esinduse organi loomiseks.

Võrdleme neid komisjoni tulemusi I kongressile esitatud trükitud eelnõuga¹⁾, siis leiame ometigi tähtsaid muudatusi. Kõige pealt oleks nimetada, et paragrahv (3), mis kiriku õpetuse alusest kõneleb, ilmub lisandusega: „reformatsiooni vaimus mõistetud“. Seda lauset trükitud eelnõus (vaata § 1) ei ole. Komisjon on selle põhikirja võtnud nende mõtteavalduste alustel, mis kongressil peeti ja kus nii „protestantismile“ kui ka „reformatsioonile“ vastavast vaimust kõneldi. Esimest terminit tarvitas eriti J. Tõnisson. Ehk küll mõtteavaldused õpetuse aluse kohta kord õige põnevaks läksid, just siis, kui pühakirja ja sümbolsete raamatute arusaamisest ja mõistmisest kõneldi, siis ei leidu kahjuks kongressi protokollides sellest sõnagi. „Protestantism“ ja „protestantismi vaim“ esineb aga küll J. Tõnissoni poolt esitatud resolutsioonides haridusministrile ja Ülikooli Nõukogule usuteaduskonna ja praktilise usuteaduse professuuri suhtes²⁾. See lisandus sai aga pärast suurte sekelduste põhjuseks.

Edasi on eelnõu järele koguduse õpetaja valimine täiskogu käes; kongressi komisjoni redaktsioonis astub õpetaja valimiseks kokku selleks moodustatud valijatekogu; nimelt valiks

1) I K. K. P. Lisa A.

2) I K. K. P. lk. 47—50.

täiskogu omalt poolt selleks puhuks volikogusse niipalju liikmeid, kui palju volikogus neid on. Õpetaja annab „töötuse“ — trükitud eelnõu järele „ametivande“. Siis on igal pool õpetaja kõrvale asetatud kõster, nõnda et kõstritel on formaalselt needsamad õigused, mis õpetajatel. Kongressil viibivad kõstrid viisid selle seisukoha koguduse asemikkude toetusel läbi. — Ümbernimetustest oleks tähendada, et eelnõus räägitavast „maa“-sinodist tehti „piiskoplik“ sinod.

Peatusime pikemalt I kirikukongressi kirjeldamisel kahe-sugustel põhjustel.

Esiteks näitavad kongressi otsused, missuguses suunas uuendustesooovid liikusid, võrreldes senise olemasoleva korraldusega. Terve kiriku korraldus ehitatakse alt üles. Üksikkogudused, koguni ette tähendades: rahvuslikud üksikkogudused, on kirikliku üldkorralduse aluskivid; nii üksikkoguduses kui ka üldkirikus on demokraatlik printsiip õige laial alusel järsku läbi viidud; sunduslik side maavalitsuse ja riigi vahel katkestatud; kiriku valitsuse ülemkoht konsistooriumi ilmliku presidendi käest selle vaimuliku esimehe, piiskopi kätte antud. Nii avanesid järsku laiad võimalused võhikutele igal pool oma käsi kirikliku töö külge panna. On tunne, nagu murduvad viimselt takistavad tõkked eest ja jõurikkad vood lähevad üle kodumaa kirikliku pinna. Mitte siiski purustades ja hävitades, küll aga targu järele kaaludes ja alles jättes aluskive, mis proovitud aastate voolus. Mitte ka põlgust ja kõrkust üles näidates nende ringide vastu, kes kirikliku elu ja korralduste takistajaks olid rahvuslikul alal, vaid õige mõõdukalt üles astudes ja koguni ühtlast koostöötamist näha soovides, ei enam: võimalusi andes vähemrahvuste rahvuslike praostkondade loomisele, vastavalt oma rahvuse hinge-elu iseärasustele ja tarvidustele. Eestlased, kes palju kannatanud, ei tahtnud, et sellepärast teised peaksid kannatama.

Teiseks peatusime siin pikemalt sellepärast, et Tartus 1917. aastal ärapeatud I kirikukongressi töö saavutused said tegelikult põhjanevaks edaspidisele kirikuelu korraldusele Eestis ja on aluseks kaheksa aastat pärast seda, 1926. aastal samuti Tartus ärapeatud erakorralisel VII kirikupäeval vastuvõetud Eesti evang.-lut. usu üldkiriku ja üksikkoguduste põhikirjadele.

5.

Juba esimese kongressi komisjoni esimesel koosolekul võeti päevakorda teise üldise kirikukongressi küsimus.¹⁾ Otsustatakse teine üldine kirikukongress kokku kutsuda kiriku eelnõu vastu võtmiseks ja teostamiseks. Kongressi laiendatud komisjoni koosolekul jaanuaris 1918. aastal määratakse kongressi kokkutulemise kohaks Tallinna; ajaks 7. ja 8. (20. ja 21.) märts; päevakorras esimese punktina: kiriku põhikirja lõplik lugemine — ettekandja õp. J. Kukk.²⁾ Peale selle oli kongressi päevakorras ära tähen-datud: kirikumaade ja usuõpetuse küsimus.

Silmas peeti ka seda, et tuli ühendusse astuda konverentsiga, mis kavatses ülevenemaalist evang.-lut. usuliste kindralsinodit ette valmistada, missugune sinod õpetajatest ja koguduse asemik-kudest pidi koosnema ja mis uue üleriikliku kirikukorralduse eelnõu pidi välja töötama, nagu kindralkonsistooriumi nõunik õpetaja Meyer Moskvast I kirikukongressil teatas.³⁾ Peterburisse minemiseks volitati õpetaja J. Kõpp.⁴⁾

Kuid poliitilised sündmused kõrvaldasid esialgu esimese kavatsuse päevakorralt, ähvardades seda täiesti maha matta; teiselt kavatsuselt aga võtsid nad ära reaalse aluse. Venemaal ja Eestis pääsis lahti enamlus. Eesti hukkumist katsub päästa maapäev ja päästekomitee; Eesti kuulutatakse välja iseseisvaks sõltumata vabariigiks, mille korra kindlaks määrab Asutav Kogu. Kuid varssi peale Vabariigi väljakuulutamist ilmuvad siia Saksa väed ja okupeerivad maa. Ei olnud mitte ainult kõik ilusad algatused ja kavatsused nagu maha maetud; vähe sellest, taheti tagasi minna nii mõneski asjas endiste aastasadade eesõiguste täielisele restaureerimisele, maa koloniseerimisele sakslastega, maa pärisrahva ümberrahvustamisele. Iseenesest mõistetak, et ei antud mingisuguse kirikukongressi kokkutulemiseks luba.

Lõpp sellele draamale tuli Saksa riigi kokkuvarisemisega 1918. a. sügisel. Saksa väe-osad lahkusid maalt, jättes maa pal-jaste kätega enamlaste punase lainega heitlema; pärastpoole män-gisid erilist osa lõuna pool Saksa landeswehrlased. Kuid Eesti ei

1) I K. K. P. lisa B, lk. 1.

2) I K. K. P. lisa C, lk. 10.

3) I K. K. P. lk. 45.

4) I K. K. P. lisa C, lk. 11.

pannud kibedas vabadusheitluses mitte ainult väljapoole oma iseseisvust maksma, vaid korraldas Ajutise Valitsuse ja kokkuastunud Asutava Kogu kaudu oma sisemist elu.

Kiriku ja usu suhtes võttis Asutav Kogu põhimõttelise otsuse riigi põhiseadusesse: „Riigi-usku Eestis ei ole“ (§ 11). Riigi ja kiriku tegelik lahutamine pidi sündima edaspidi vastava seadusega. Ajutine Valitsus andis 15. aprillil 1919. a. kogudustele aga uue korralduse, n. n. „Ev.-luteri usu koguduste omavalitsuse ajutise korralduse“.¹⁾ Temas leidsid need paragrahvid, mis I kirikukongressi poolt koguduse ja selle juhtimise kohta vastu võetud, kuid mitte niipalju komisjoni poolt läbitöötatud ja ümberredigeeritud kujul, kui just trükitud eelnõule vastavalt. Koguduse organiteks on täiskogu, nõukogu (volikogu) ja eestseisus. Täiendatud valimisvolikogu on ära jäetud; õpetaja ja kõstri valimised on täiskogu kätte antud. Täiskogu pidi ka naturaalkohustused („orjused“), regulatiivmaksud viljas, ümber hindama rahamaksudeks. Täiskogudel tuli ka koguduste ülevälpidamise peale energiliselt mõelda, sest Asutav Kogu võõrandas maaseadusega kirikumaad täiesti, jättes nad küll esialgu veel suuremalt jaolt kiriku tarvitada, ja kaotas regulatiivmaksude süsteemi.

Kuna esimese kirikukongressi töö veel pooleli oli, uued poliitilised sündmused ja riiklikud seadused ning määrused mitte ainult ei annud kirikule võimalust oma sisemisi asju selgitada ja korraldada, vaid koguni seda tingimata nõudsid, — jättis ju riik kiriku täiesti „saatuse hoolde“, siis kerkib uuesti üles II kirikukongressi kokkutulemise tarvidus. I kirikukongressi protokollide lisas leiame lühikese protokolliga „kirikukongressi komisjoni koosoleku üle Tartu-Maarja kõstrimajas 20. augustil 1919. a.“ Koos on kõigest kolm komisjoni liiget: prof. J. Kõpp, õp. V. Eisen-schmidt ja kõster J. Kurrik. Prof. J. Kõpp teatab läbirääkimistest ja nõupidamistest, mis Tallinnas kindralsuperintendentiga ja õpetajatega peetud kongressi kokkukutsumise suhtes. Kongress otsustatakse kokku kutsuda 10., 11. ja 12. sept. 1919. a. Tallinna, kus esimesel joonel Tartu kongressil valitud komisjon oma tööst aru annaks, kirikukorralduse eelnõu uuele läbivaatamisele tuleks ja mille päevakorda muu seas võetakse kiriku ülevälpidamise küsimus, mis muudetud olude tõttu juba tarvilik.

1) Vaata „Riigi Teataja“ nr. 28/29, 1919. a.

6.

II kirikukongress astubki seekord 10. septembriks Tallinnas kokku. Kutsutud olid koguduste õpetajad, köstrid ja iga koguduse resp. iseseisva pihtkonna poolt kaks saadikut, abikoguduste poolt üks saadik. Osavõtjate nimestikus on nimetatud auvõraste hulgas siseminister A. Hellat, „kindralkonsistooriumist“ (usuasjade kolleegium siseministeeriumi juures) E. Dolf ja A. Kübarsepp; Ameerika ev.-lut. usu koguduste peavalitsusest rev. prof. Sven Gustav Joungert; Rootsist dr. theol. K. B. Westmann ja dotsent pastor Froste; Soomest mag. phil. õp. Hannu Haahti; Läti konsistooriumi poolt pastor Rammann. Peale auvõraste on koosolekul 7 esimese kirikukongressi esindajat; 4 konsistooriumi esindajat; Tallinnast 38 esindajat; Harjumaalt 44 es.; Järvamaalt 28 es.; Läänemaalt 49 es.; Virumaalt 48 es.; Tartust 13 es.; Tartumaalt 18 es.; Võrumaalt 31 es.; Valgast 3 es.; Viljandimaalt 24 es.; Pärnumaalt 22 es.; Saaremaalt 13 es.; kokku: 342 õpetajat, köstrit ja koguduste saadikut. Peale selle veel 17 külalist õpetajat, usuteadlast jne.

Kongress avatakse piduliku jumalateenistusega Jaani kirikus; koosolekuid peetakse „Estoonia“ ilusas kontserdisaalis, mille rõdul rohkearvuline publikum. Kongressi avab jällegi õp. V. Eissenschmidt kui I kongressi poolt valitud komisjoni liige ja kõige vanem õpetaja. Peajuhatajaks valitakse häälte-enamusega kindralsuperintendent V. Kentmann. Enne kui eelnõu arutamisele saadi minna, võetakse, pärast prof. J. Kõpp'u referaati Tartu kirikukongressi komisjoni tegevusest, hindamisele kiriku valitsuse ja õpetajate okupatsiooni-aegne tegevus. Kibedad ja teravad vaidlused lõpevad järgmise resolutsiooniga: „II Eesti kirikukongress tunnistab paljude kirikuesindajate tegevuse okupatsioonivõimude kõlblises ja tegelikus toetamises täiesti kahjulikuks ja on selle peale kindel, et meie kirik tulevikus tahab tõsise rahvakirikuna Eesti evang.-usu rahva kasuks töötada.“¹⁾ Pärast seda juba läheb kiriku-eelnõu lugemine lodusalt edasi. Üksikoguduse korraldust ei puudutata, sest et ta juba riigivalitsuse poolt maksma pandud; ta võetakse sel kujul ka muutmata põhi kirja. Läbi harutatakse praostkonna, piiskopkonna ja konsistooriumi kohta käivad paragrahvid. Tähtsamad muudatused on: praostkonna-sinodi liikmeteks on õpetajad, köstrid ja koguduste resp.

1) II K. K. P. lk. 10.

iseseisvate pihtkondade poolt 2 saadikut; abikogudused saavad kõstri ja ühe saadiku. Piiskopkonna sinod nimetatakse ümber kirikupäevaks. Eelnõu täiendatakse uue paragrahvi, mille järele kirikupäeva määrused saavad seadusteks, kui nad kahel lugemisel vastu võetud.¹⁾ Peale selle pannakse juhataja poolt terve eelnõu kongressile vastuvõtmiseks ette, mis ka ühel häälel vastu võetakse. Nii omandas ka Eesti ev.-lut. usu kiriku põhikiri sellega kiriku enese silmis seadusliku maksvuse. Referent õp. J. Kuk k ütleb oma lõppsõnas uue kirikukorralduse kohta: „Tema ülesanne ei pea mitte selles seisma, et vāravaid, mis kogudusesse viivad, kitsaks teha, vaid just vastuoksa, et neid lahti ja avaraks teha, et palju elu võiks koguneda meie koguduse ümber. Sellel põhikirjal võivad mitmed konarused küljes olla, aga ka meie põhikirjade põhikiri, piibel, ei ole mitte kui ühest tükist valatud torn, vaid kui mäe-ahelik, mis Jumala loodud, mille külgedel mitmed orud ja kuristikud asuvad, aga ta mäekallakutelt jooksevad eluvee allikad ja ta harjal hiilgavad päikesekiired. Nõnda olgu ka see meie koguduste põhikiri, kuigi tas ehk leidub mõndagi, millega kõik ei taha leppida, vabakiriku aluspõhi, kus võimalik on vabalt kasvada, areneda ja kirikliku elu vilja kanda.“²⁾

Uue põhikirja redigeerimiseks, trükkiandmiseks ja kogudustele kättetoimetajaks valitakse teise kongressi poolt õp. H. B. Ra ham ägi, praost K. Thomson, õp. J. K õpp ja õp. J. Kuk k.³⁾

Aga juba samal, teisel kirikukongressil sünnib vastuvõetud kirikukorralduse alusel kirikuvalitsemises pööre. Oli vastuvõetud resolutsiooniga okupatsiooni-aegne kirikuvalitsuse tegevus hukka mõistetud, siis andis juba see moment põhjust kongressile esineda ettepanekuga, et praegu ametis olev konsistoorium, kindralsuperintendent V. Kentmanniga eesotsas, tagasi astuks ja vastavalt uuele põhikirjale kirikuvalitsus juba kõikide koguduste asemikkude poolt valitaks. Selle ettepanekuga esineb Tallinna Jaani koguduse saadik J. Bergmann, kes järgmise, Tallinna evang.-luteri koguduste ühisel koosolekul ülesseatud resolutsiooni kongressile vastuvõtmiseks esitab: „Täna vastuvõetud kirikukorralduse läbi tunnistas kongress tõeks, et meie kiriku elu juhtijad asutised selle korralduse põhjal peavad valitama. Praegune konsistoorium on äraiganenud seaduste ja korralduste

1) II K. K. P. lk. 15.

2) II K. K. P. lk. 16.

3) Sealsamas lk. 22.

põhjal ametis olev asutis, ta ei ole mitte ajakohane ega ajanõuetele vastav. Sellepärast nõuab praegune kongress, kui kõigi Eesti Vabariigis olevate evang.-luteri usu koguduste ainukene autoriteetne esindaja, et meie praegune konsistoorium oma terves koosseisus ametist tagasi astuks ja kongress vastuvõetud korralduse põhjal uue konsistooriumi ta terves koosseisus valib.¹⁾ Kindralsuperintendent V. Kentmann'i palvel otsustatakse enne ära kuulata kindralsuperintendendi aruanne konsistooriumi tegevuse kohta.

See käsitleb peaaesjalikult Eesti Vabariigi valitsuse aega ja käib nii Põhja- kui ka Lõuna-Eesti kohta, mis 18. veebr. 1918. a. kiriklikult ühendati; ta käsitleb kiriku ja koguduste „organisatsiooni, visitatsiooni, restauratsiooni ja evangelisatsiooni“. Aruande lõpul teatab kindralsuperintendent V. Kentmann, et ta ametist tagasi astub, ja palub juba täna uus piiskopp valida, et see ametisse võiks astuda, niipea kui ta riigivalitsuse poolt on kinnitatud.²⁾ Tagasi astuvad ka teised konsistooriumi liikmed. Lahkuvale konsistooriumile avaldatakse tänu. Kongress võtab selle peale vastu järgmise resolutsiooni: „Kirikukongress, ära kuulates konsistooriumi tagasiastumist, läheb uue konsistooriumi valimisele üle.“³⁾ Otsustatakse valida 161 häälega 94 vastu esialgu „ajutine“ konsistoorium. Kindralsuperintendendi kui ka konsistooriumi valimine sünniks vastuvõetud kiriku-põhikirja alusel, s. o. kindralsuperintendendi asemel võetakse pea nimetuseks piiskopp. Piiskopp on konsistooriumi esimees; abiesimeheks on ilmlik; assessoriteks 2 vaimulikku ja 2 ilmlikku. Köstrite ja saadikute nimel paneb köster Mets konsistooriumi liikmete kandidaatideks ette: õp. J. Kukk'e piiskopiks ja konsistooriumi esimeheks; dr. F. Akel'i konsistooriumi abiesimeheks; assessoriteks: õpetajad J. Kõpp ja J. Lattik, cand. jur. V. Kargaja ja cand. jur. G. Soosaar, kes ka häälte-enamusega valitakse, kuna teised kandidaadid vähem hääli saavad; nõnda sai piiskopp J. Kukk 169, kindralsuperintendent V. Kentmann 126 häält poolt.⁴⁾

Piiskopiks valitud Keila ja sõjaväe õpetaja J. Kukk pöördub kongressi poole järgmiste sõnadega: „Töö, mis minu peale pan-

1) II K. K. P. lk. 17.

2) Sealsamas, lk. 21 jj.

3) II K. K. P. lk. 24.

4) II K. K. P. lk. 29.

dud, on raske; mitte ihulikult ei käi see üle jõu, vaid hingeliselt on vastutus suur. Vastutus, mis minu peale pandud, oleks üli-raske, kui mul mitte lootust ei oleks, et mind minu töös kogudused, iseäranis koguduste asemikud, toetavad. Ainult see annab julgust ja jõudu, kui kindel teadmine on, et konsistooriumi liikmed, kes ühes minuga valitud, minuga üheskoos kaasa töötavad. Aga jõud tuleb meile alles sellest, et me teame, et meid kannab koguduste üksmeel ning armastus. Nõnda jõuame raskustest üle. Valimistel lähevad ju hääled loomulikult lahku; aga ma loodan, et ka need, kes teisiti hääletasid, mulle oma kaastööd mitte ei keela. Teeme üheskoos tööd, et meie rahvas, meie kodumaa rahvas rakendataks Kristuse teenistusse, Jumala teenistusse. See töö ei ole aga mitte orjaks saamine, vaid kes Kristuse teenistuses töötab, saab vabaks. Ma ei või siit kõnetoolilt lahkuda, ilma et ma mõtlen allika peale, kust kõik inimesed oma jõudu ammutavad. Kes Jumala peale loodavad, need saavad uut rammu, nad saavad kandvat jõudu palvest, eestpalvest. Ja ma palun, et koguduste asemikud ja kogudused mind ja teisi konsistooriumi liikmeid ka oma palvega toetaksid, et meie töö võiks korda minna, et meie kirik võiks seista kui Siioni mägi.“¹⁾

Kongressi poolt, kes püsti tõustes uue piiskopi sõnu kuulanud, soovib uuele konsistooriumile kongressi juhataja õp. R a h a m ä g i õnnistust, lootes, et kui uus konsistoorium kinnitatud ja töötama hakkab, need lõngad ja paelad, mis on koguduste ja konsistooriumi vahel, kindlad oleksid ja veel kindlamaks kasvaksid.

II kirikukongress puudutab veel kiriku ülevalpidamise, usuõpetuse ja kirikuõpetajate ning kõstrite ettevalmistamise küsimust. Pärast kolmepäevalist pingutavat tööd lõpetab II kongress oma töö õpetaja A. K a p p'i poolt öeldud sooviga: „Unustagem tülid, kandkem tuld!“

II kirikukongressiga on lõpule jõudnud ka Eesti vaba rahvakiriku arenemisloos esimene ajajärk. Kirikule on uus korraldus antud, kirikuvalitsus uuele, rahvalikule alusele viidud.

Kuna kirikul ees oodata raskeid murranguid, hingab edu-meelsem kongressi osa kergemalt, teades, et kiriku elu ja edu on koguduste eneste kätte pandud. Vastutustunne ja kohustus-

1) II K. K. P. lk. 29.

tunne on jõud, mis ka rasketel silmapilkudel kannab ja edasi viib.

See tõde osutus õigeks ka siin.

7.

Vastavalt I ja II kirikukongressil vastuvõetud uuele kiriku-korraldusele astub Eesti evangeeliumi-luteri kirik neisse raami-desse aegamööda, aga kindlalt, ja alustab usuelu avaldamisi uues raamistikus. See üleminek sünnib neis küsimusis, kus kirik riigiga kokku puutub, täiesti veel Eesti Vabariigi teadmisel ja kinnitamisel; ei olnud ju tegelikult riigi ja kiriku lahutuse seadus läbi viidud. Kiriku puht-sisemistes asjades aga annab Vabariigi Valitsus vastavalt Asutava Kogu poolt vastuvõetud põhimõttele, mille järele Eesti riigil riigiuseku ei ole ja riik ennast kiriku sise-mistesse küsimustesse ei sega, täielise luba ja voli talitada oma parema äranägemise ja tundmise järele.

Olid mõlemad kirikukongressid kirikule esialgseks „asu-tavaks koguks“, siis ehitavad järgnevad kirikupäevad (piiskopliku sinodi uus nimetus uues kirikukorralduses) antud põhimõttelistel alustel edasi ja annavad juhtnööre kirikuelu arendamiseks.

Niisuguseid kirikupäevi peeti 1920. aastast alates kuni 1925. aastani igal aastal, vahel Tallinnas, vahel Tartus. Järgnegu siin-kohal ülevaade nendest:

I	kirikupäev	peeti	Tallinnas	13.—15. oktoobrini	1920. a.	„Estonia“ kontserdisaalis.
II	„	„	„	14.—16. juunini	1921. a.	börsisaalis.
III	„	„	Tartus	13.—15. juunini	1922. a.	üli-kooli aulas.
IV	„	„	Tallinnas	12.—14. juunini	1923. a.	I poegl. gümn. võimlas.
V	„	„	Tartus	18.—20. juunini	1924. a.	üli-kooli aulas.
VI	„	„	Tallinnas	16.—18. juunini	1925. a.	I poegl. gümn. võimlas.

Nendest oli V kirikupäev ühendatud Eesti 400-aastase usu-puhastuse-juubeli pühitsemisega.

Kirikupäevad algavad jumalateenistusega ühes kohalikus kirikus, kus muu seas piiskopp jutluse ütleb. Kirikupäeva kodu-

korra järele, mille välja töötas õp. H. B. Rahamägi ja mis III kirikupäeval lõplikult vastu võeti, valitakse kõige pealt piiskopile kui juhatajale 4 abilist, kelledest 2 mittevaimulikku, peasekretär ühes 4 abilisega ja tarvilised komisjonid, nende seas tingimata mandaat- ja redaktsioonikomisjon. Samuti valitakse kohe alguses 5 liiget, kes n. n. „otsuste protokollile“ alla kirjutavad. Nimelt protokollitakse kohe kirikupäeva kõik otsused otsuste protokolliraamatusse; täielik protokoll töötatakse sekretariaadi poolt pärast välja. Järgneb möödunud aasta „kiriku aruanne“, mille piiskopp ette kannab, ja teadaanne konsistooriumiliikmete ametiaja lõppemisest. Kandidaadid konsistooriumiliikmete kohtadele seatakse üles järgmisel päeval enne lõunat, viimase päevakorrapunktina; valimisedelite äraandmine sünnib samal päeval, õhtusel istungil, viimase punktina. Samuti antakse 1926. aastast alates aru konsistooriumi tööst.

Kirikupäeva päevakorras on veel peale puht-tehniliste, korraldusküsimuste, üldkiriku sissetulekute ja väljaminekute n. n. „keskkassa“ aruanne ja eelarve, mille valitsuse liikmed ka kirikupäeva poolt valitakse; kiriku häälekandja „Eesti Kiriku“ aruanne ja eelarve; ülevaated välis- ja sisemisjoni-tööst; kirikuõpetajate konverentsi ettepanekud.

Senini peetud kuuel kirikupäeval on igaühel oma tulipunkt olnud. On ka arusaadav. Kirikukorraldus ja kirikuvalu ei ole veel kindlates raamides. Anname väikese ülevaate nendest tööst, mis üksikutel kirikupäevadel tehtud, muidugi ainult seda alla kriipsutades, mis üldise, laiemata tähtsusega meie kiriku arenemisloos.

I kirikupäeval (1920. a. Tallinnas) valiti ajutise piiskopi ja ajutise konsistooriumi asemele juba jäädavad. Piiskopi valimine sündis 14. oktoobril 1920. a., hommikusel koosolekul. Eluaegseks piiskopiks valitakse 233 häälega 257-st häälest Jakob Kukk, keda juhataja õp. Rahamägi järgmiselt tervitab¹⁾:

„Armas Eesti evangeeliumikiriku ülevaataja ja hingekarjane!

Kirikupäev on arvanud heaks sind Eesti evang. kiriku piiskopiks valida. Kui kirikupäev seda tegi, siis teadis ta, et Eesti evang. kirikul ei ole praegu mitte võimalik sind kõige pealt auga üle külvata; ta teadis, et ei ole Eesti kirikul ka mitte sulle vara rohkelt sulle raputada, vaid kui ta sind selle tähtsa

1) I Kp. P. lk. 8 j.

koha peale valis, siis ta teadis, et temal sinu mehiste õlgade peale on ainult üht asja panna: tööd ja koormat, mida Eesti ev. kiriku ülesehitamine sinult nõuab. — Ehk küll kirikupäev sind valides esimeses joones seda silmas pidas, nimelt Eesti kiriku ülesehitamist ja omale juhataja, nõu-andja, hingekarjase valimist, siis on ta seda aga ka selges ja sügavas teadvuses teinud, et see töö ei sünni mitte viimselt temale, vaid Jumala riigile! Sellepärast teab ta, et kõige töö ja raskuste puhul, mis Issanda karja ja karjast praeguste murdlainete puhul ootavad, on ka jõuallikas olemas, kust sina, piiskopp, omale töö raskuse ja koorma all jõudu saad; see on meie Jumal! Kui ta koorma peale paneb, siis ta ka aitab! Tema käest tema tarkuse vaimu ja rohkete õnnistust soovin sulle kirikupäeva nimel.“

Järgneb tervitus praost Thomsonilt: „Armas piiskopp! Praostite, õpetajate ja meie koguduste nimel tervitan ma sind ja soovin sulle Issanda õnnistust. Sa oled möödaläinud aastal kahe mehe töö ära teinud; meie rõõmustame, et sa tulevikus oma jõudu saad pühendama meie tervele kirikule; kuid mul on kahju, et sa meie praostkonnast lahkud. Jumal on sulle iseloomu ja omaduse annud, mida mehele, kes sinu kohal seisab, tingimata tarvis on: sa oled asjalik ja sa ei ole äge. Meie töötame sulle, et meie sind palvekätel kanname, ja loodame, et sul võimalikuks saab, meie kirikut rahulikumale teele viia, kui see on, mis tal praegu käia tuleb. Sellepärast tuletan ma sulle siin meelde, mis sulle öeldi, kui sa esimest korda kui täisealine Jumala altari ees seisid: „Võitle head usuvõitlemist, hakka igavesest elust kinni!“ Jah, võitle head usuvõitlemist, juhata ja aita meid võidelda! Issand õnnistagu sind! Aamen.“

Kui ka konsistooriumi liikmed valitud (dr. F. Akeel, prof. J. Kõpp, õp. J. Lattik, cand. jur. V. Kargaja ja not. J. Bergmann), loeb piiskopp Taaveti 121. laulu ja koosolek laulab laulu.

Sellega on loodetavasti ka üks tükk Balti ajaloo hauda maetud, see osa, kus rahval senini midagi ütelda ei olnud, kus tal aga asja enese pärast palju ütelda oleks tulnud.

Asja tõsisest seisukorrast saavad aru ka kongressil viibijad väiksearvuliste saksa koguduste esindajad. Nad nõuavad omale esindust konsistooriumis ja rahvuslike praostkondade asutamise võimalust. Ettepanijad on saadik Koch ja õp. v. z. Mühlen. Muu seas ütleb õp. Mühlen: „Isegi mõista, et kiriku juhatus peab eestlaste käes olema. Kui meie katset teeme jälle konsistooriumi

sisse saada, siis sünnib see selles mõttes, et see kasulik võiks olla tervele kirikule¹⁾.” Neid toetavad: praost Thomson, praost Beermann, praost Hoffmann. Selle vastu tuuakse, et kirikusse rahvuslik joon kantakse, mis ei ole evangeelne ega mitte kirikupoliitiliselt hea (saadik Neumann, õp. Tallmeister, õp. Tennmann j. t.). Pealegi ei ole selge, kes ja kus need saksa kogudused on (õp. Lattik). Küsimuse selgitamiseks valitakse komisjon, kes konsistooriumi täiendamist saksa rahvusest assessoritega ei soovita, küll aga võimalust anda sakslastele omaks praostkonnaks ühineda. Op. Hesse Tallinnast nimetab saksa kogudustena: 3 Tallinnas, 2 Tartus, 1 Pärnus, 1 Narvas. Pärast uusi vaidlusi, kus arvamised kõiguvad (iseloomustav on õp. Th. Tallmeisteri ütlus: „olen põhimõtteliselt saksa praostkonna asutamise vastu, hääletan aga selle poolt“²⁾), ja mille puhul Rootsi koguduste saadik Malm nõuab, et ka nende huvide kaitsmiseks võimalus antaks oma praostkonda asutada, otsustatakse: „1) põhimõtteliselt nõus olla saksa ja rootsi praostkonna asutamisega; 2) konsistooriumile ette panna kirikupäeva soovi, et konsistoorium saksa ja rootsi praostkonna korralduse ja kava välja töötaks, ja kui seaduslikke takistusi ees ei ole, nende praostkondade asutamise käima paneks.“³⁾ Nii saksa kui ka rootsi rahvuslikud praostkonnad kutsutigi konsistooriumi poolt ellu samal aastal. II kirikupäev kiitis selle sammu tagantjärele n. n. teise lugemisega heaks⁴⁾. Kuid tollekordne konsistoorium unustas nende kinnitamist nõuda Vabariigi Valitsuselt, mis tarvilik oli, nõnda et need praostkonnad teotsesid ja teotsevad veelgi kui „illegaalsed suurused“, „revolutsiooni sünnitised“.

Samal kirikupäeval kerkis üles ka koguduste ja üldkiriku majandusliku elu korraldamine, kuna ju regulatiiv-maksude kaotamisega, kirikumaade võõrandamisega, riigi ja kiriku lõpliku peatse lahutamise võimalusega kiriku ja koguduste vana ülespidamis-viis täiesti hävitati ja uus kord tuli välja töötada. Arutataksegi juba sellel kirikupäeval läbi kiriku ülevõltpidamise määruste eelnõu (aruandja praost H. Põld Koselt), valitakse koguduste majandusliku elu korraldamise ja üldkiriku kesk-kassa põhikirja valmistaja komisjon. Valitakse ka „kesk-kassa“ ajutine

1) I Kp. P. lk. 10.

2) I Kp. P. lk. 18.

3) I Kp. P. lk. 18 j.

4) II Kp. P. lk. 40.

valitsus; esimeheks saab praost R. Steinberg Pühistverest, kes suure hoolega kesk-kassat juhatab kuni siamaale, mille korraldamiseks palju kaasa töötanud praost G. Haller.

I ja II kirikupäeva vahele langeb esimese Eesti piiskopi J. Kukke ametisseõnnistamine. Mõte oli piiskopi õnnistamist ühendada II kirikupäevaga, kuid õnnistajaks kutsutud Soome peapiiskopp Johnson ei võinud üldse tulla, aga tema asemele palutud Rootsi peapiiskopp Söderblom võis alles 5. juunil 1921 õnnistamist toimetada. Rootsi peapiiskopp talitas õnnistamist selle korra järele, nagu omal ajal Eestis Rootsi piiskoppe õnnistati, kinkides Eesti piiskopile ka värvilised ametiriided ja piiskopi karjasesaua. Neid kannab sest ajast piiskopp iseäralistel pidulistel juhtumustel, kuna õpetaja must talaar — ta harilikuks teenistusriideks on. Piiskopliku kuld-rinnaristi kinkisid kogudused. — Õnnistamine, millest osa võtsid veel Soome piiskopp dr. Gummerus ja Läti kiriku esindaja dr. Maldon, Eesti riigi esindajad ja paljud muud võõrad ja omade koguduste õpetajad ning saadikud, jättis igapidi ülendava mulje.

II kirikupäev Tallinnas (1921. a.), millest osa võtsid 268 liiget, algas esimese „arupärimise“ esitamisega, ja just piiskopi õnnistamise asjus. Arupärimine esitati õp. A. Kapp'i ja paljude tema mõtteosaliste poolt. Arupärimine paigutati 7 hääle vastuolemisel päevakorra lõpupoolde. Arupärimises nähakse piiskopi õnnistamise viisis katoliiklist maiku, hädaohtu väbale rahvakirikule ja soovitatakse piiskopi nimetuse asemele võtta „kirikuvanem“, analoogiliselt riigivanema nimetusele¹⁾. Arupärimisele vastab kons. ass. J. Köpp. Ette pandi kaks ülemineku-vormelit. Esimene saadik Kefria poolt Nissist: „Kirikupäev kiidab konsistooriumi teguviisi piiskopi õnnistamisel heaks ja läheb päevakorras edasi.“ Teine praost Mederi poolt Märjamaalt: „Õnnistamisviis ei olnud põhikirjaga kokkukõlas, aga katolitsismivaimu seal ei ole.“ Vastu võetakse esimene ülemineku-vormel 102 häälega 64 hääle vastu. — Selle kirikupäeva tähtsamaks tööks oli kiriku ülevalpidamise ja kesk-kassa eelnõu läbiharutamine²⁾. Võetakse järgmised põhimõtted vastu: iga koguduse täisealine liige peab kiriku ülevalpidamiskulude kandmisest osa võtma; iga kogudus peab olema kesk-kassa liige, aidates üldkiriku kulusid kanda. Loodetakse optimistlikult, et

1) II Kp. P. lk. 35. jj.

2) II Kp. P. lk. 9—19.

ka riik pärast lahutamist ühe osa üldkiriku kuludest oma kanda võtab. Arvatakse ka, et kesk-kassasse kõikide koguduste tulud võidakse maksta ja sealt ka kõikide koguduste kulud katta. Selle läbi tahetakse rohkem ühtlust ja õiglust tuua ametikandjate palgaoludesse. Kuid koguduslik alus ka majanduslikes küsimusis löi läbi, kusjuures siiski kindlaks määratakse liikmemaksu alammäär ja maks liikme pealt kesk-kassale. Tasu ametitalituste eest jääb koguduste määrata. Iga koguduse õpetaja ja köster saavad koguduse poolt prii korteri, kütte ja kindla aastapalga, mille suuruse määrab nõukogu ja kinnitab täiskogu; palga alammäär õpetajale ei või mitte vähem olla kui keskkooli juhataja palk ja köstrile mitte vähem kui rahvakooliõpetaja II järgu palk, vastavalt ameti-aastatele („Riigi Teataja“ 1921, nr. 41 kohaselt). Võetakse vastu ka põhimõtteline otsus, mille järele vähemad kogudused võivad kesk-kassast õpetajate ja köstrite palkade maksmiseks toetust saada, mille suuruse määrab ära konsistooriumi ettepanekul kesk-kassa ja kinnitab kirikupäev. Väljateeninud õpetajate ja köstrite paiuki alammääraks on pool osa õpetajate ja köstrite palga alammäärast, ja seda maksab kesk-kassa. Koguduse maad antakse ametikandjate kasutada. Koguduse varandust müüa, pantida või kinkida võib ainult konsistooriumi loaga. Valitakse kestev kesk-kassa juhatus: esimeheks praost B. Steinberg, liikmeiks saadik Viikmann Kadrinast, praost G. Haller Martnast, saadik J. Hendriks on Helmest, saadik Uusjärv Tallinnast.

Nimetada oleks veel, et sellel kirikupäeval otsustatakse usuõpetuse küsimusse, mis Riigikogu otsusega algkoolist välja tõrjutud, rahvahääletuse kaudu selgitust nõuda. Riigikogu liikmed direktor õp. L. Raudkepp ja õp. J. Lattik andsid selle üle pikemalt seletust. Usuõpetus viidigi pärast rahvahääletusega koolidesse tagasi. Peateene on siin „kristlikul rahvaerakonnal“.

II kirikupäeva otsuste hulgas on ka otsus, mille järele kõik, kes Eesti kiriku liikmed on, peavad enesele 31. detsembrini 1921. a. liikmekaardid muretsema.¹⁾

III kirikupäeval (Tartus 1922. a.) võeti vastu kirikupäeva alaline kodukord, ülikooli-koguduse põhikiri, mille üksikuid paragrahve soovitatakse laiendada ka koguduste peale, kus mitu pihtkonda. Tehakse mõned vähemad muudatused põhikirjas ja täien-

1) II Kp. P. lk. 40.

datakse viimast kahe ülitähtsa paragrahviga: ¹⁾ „Kirikupäeva vaheaegadel annab ja tunnistab tühjaks seadusi edasilükkamata asjades konsistoorium ja teatab sellest ringkirjaliselt kõigile kogudustele. Konsistoorium võib ajutiselt ainult neid seadusi maksma panna, mis täiel konsistooriumi koosolekul vastu võetud. Igast niisugusest seadusest annab konsistoorium järgmisele kirikupäevale teada ja põhjendab seda“; ja „Ühegi kirikliku ameti ega töö peale ei või keegi kandideerida muidu kui konsistooriumi kaudu. Konsistoorium võib kaaluvatel põhjustel kandidaate kõrvaldada. Õpetajal peab olema akadeemiline usuteaduslik haridus. Kuni kõstriite haridusliku tsensuse kindlaksmääramiseni katsub konsistoorium kõstriameti kandidaatide võimisi.“ Lahkunud konsistooriumi-abiesimehe dr. F. Akeli asemele valitakse dots. J. Uluots, kesk-kassa valitsusest lahkunud saadik Uusjärve asemele — köster K a s e m e t s.

Küll aga tõi III kirikupäev küsimuse üles, mis pärastpoole suuri laineid lõi. Nimelt kõneles sellel kirikupäeval prof. J. Kõpp „Elavast kogudusest“. ²⁾ Oma sügavas kõnes rõhutab ta, et Eesti kirikus peab valitsema õige evangeeliumivaim, mis on vabaduse-, õiguse- ja armastusevaim, ja tõsine rahvameelsus. Vabadusvaimust kõneldes ütleb kõneleja lähemalt, et evangeelses kirikus „ei tunta härrasid ega orje, vaid ainult Jumala lapsi; Jeesus ei toonud mitte eeskirju ja seadusi, vaid sisemist hingelist vabadust. Rooma-katoliku kirikus tekkis orjamõiste: hing, ihu ja vaim pidid olema kiriku päralt, end kiriku alla heitma. Luter astus selle hingelise vägistamise vastu välja. Meie oleme protestantismi lapsed. Inimese hing on kõige kallim väärtus: ta otsib ühendust Jumalaga ja siin ei saa ega tohi teine ennast vahele segada. See on tõsine vabadus. Meie kiriku põhimõtte on see avaldatud ka sõnades „protestantismi vaimule vastavas mõttes“; on tahetud kindlustada usupuustuses võidetud inimese hinge õigust iseseisvalt, ilma vahemeesteta ja end vahetalitajaks pakkuva asutiseta, ühendusse astuda Jumalaga ja sellele vahekorrale nähtavat kuju anda sisemise õigluse nõude kohaselt; on tahetud ära hoida võimalust inimest sundida oma usuilmas ennast painutama väliste, seaduslike autoriteetide alla.“

Kõne oli tingitud ettepanekuga kirikupäevale, et EELK-u

1) III Kp. P. lk. 16 ja 14.

2) III Kp. P. lk. 10 jj.; 24 jj.

põhikirja § 3-as, kus kõneldakse kiriku õpetuse alustest, piiblist ja evangeelsetest sümbolsetest raamatutest, maha kustutatakse sõnad „protestantismi vaimule vastavas mõttes“. ¹⁾ Selle peale vaatamata, et selle küsimuse kohta tuleks enne seisukoht võtta usuteadlaste konverentsil, kes ³/₄ häälega peaks otsuse tegema tema muutmise suhtes, otsustatakse läbirääkimisi juba sellel kirikupäeval pidada. Praost Põld, keda toetavad õp. T a n n e n b a u m, õp. B ä u e r l e, köster W e i m a r ja saadik K e f r i a, kõneleb ägedalt prof. Kõpp'u kõne vastu ja paragrahv kolmanda „saba“ mahakustutamise poolt. Ta rõhutab, et see „saba“ on põhikirja toodud illegaalsel teel, kirikupäev ei olevat teda vastu võtnud, välja jäetud on aga ametivanne. Ka nõuab ta õpetajate vannutamist ametisseastumisel, mida mitte ei tehtavat. Piiskopp J. K u k k ja prof. H. R a h a m ä g i annavad seletusi nii ametivande kui ka § 3. lõppsõnade asjus. Meeleolu muutub ägedaks. Rõhutatakse, et § 3. formulatsioon lubab igasugust õpetust evangeelses kirikus, mis ometigi mitte lubatav. Meeleägeduses tõstetakse põhjendamatuid süüdistusi üles, heidetakse prof. Kõpp'ule, õp. T a l l m e i s t r i l e ja usuteaduskonnale „liberaalsust“ ja „ketserlikkust“ ette. Prof. Kõpp lahkub selle tagajärjel konsistooriumi-assessori ametist, sest tema vastu võib kihutus tõusta: „Vaadake, seal konsistooriumis istub mees, kes jumalasalgaja on. Jumalasalgaja ma ei ole ja lahkun ametist“ ²⁾. Ta valitakse aga pärast 97 häälega 16 vastu assessoriks tagasi.

§ 3 „saba“ ja „ametivande“ asi antakse aga usuteadlaste konverentsile läbiharutamiseks ja praostkonna sinodile seisukoha võtmiseks.

IV kirikupäev (Tallinnas 1923. a.) võtab vastu koguduste visitatsiooni kava (väljatöötaja praost K. T h o m s o n), määruse uute koguduste asutamise kohta; kinnitab konsistooriumi otsuse, kes ülikooli-koguduse põhikirja üksikud paragrahvid maksma oli pannud ka teiste, mitme pihtkonnaga koguduste peale; seab üles põhimõtted konfirmatsiooni kohta; arutab juba eelmistel kirikupäevadel mitmel puhul selgitatud kõsrite ja diakonite seminari küsimust ja õpetusekava, usuõpetuse põhimõtteid; selgitab kiriku ülevalpidamise raskusi, maksma pannes veel üheks aastaks ühel

1) § 3 käis nõnda: „EELK-u õpetuse aluseks on Vana ja Uue Testamendi kaanoni raamatud ja neid seletavad ev.-luteri kiriku usutunnistuse kirjad, protestantismi vaimule vastavas mõttes.“

2) III Kp. P. lk. 24.

lugemisel juba vastuvõetud sellekohaseid määrusi, ja valib konsistooriumi assessoriteks prof. H. Rahamäe, praost H. Põllu, dr. J. Masingu ja vann. adv. G. Soosaare. Ärevuspunktiks oli aga EELK-u § 3. saba ja ametivande-küsimused.

Neid küsimusi oli selgitatud 1923. aasta usuteadlaste konverentsil Tartus ja kõikidel praostkonna-sinodidel. Usuteadlaste konverentsil refereeris sellest prof. H. B. Rahamägi.¹⁾ Ta näitab, et kiriku põhikirjas ei ole mingisugust võltsimist ette võetud; I kirikukongressi laiendatud komisjon võttis kongressi läbirääkimiste põhjal põhikirja § 3. juurde lisanduse „reformatsiooni vaimus mõistetud“; II kirikukongress võttis ta ilma arutamata vastu; keegi vastu ei olnud; redaktsioonikomisjon vahetas „reformatsiooni“ sõna „protestantismi“ sõnaga, kui selgema ja õigemaga; pealegi oli sellel komisjonil õigus põhikirja „välja töötada“. Komisjon ei ole sellega midagi uut tahtnud põhikirja tuua. Mis „vandesse“ puutub, siis otsustasid I ja II kirikukongress selle asemele „töötus“ panna. Läbirääkimistel, mis jällegi õige ägedad olid, näidatakse, et protestantismi vaim on väljendatud usutunnistuslikes kirjades, et õp. Th. Tallmeisteri ja mõnede teiste poolt „protestantismi vaimule vastavas mõttes“ tõlgendatakse puhtformaalselt, arvates, et sellega on värv avatud ja õigus antud igasugusele puhtsubjektiivsele mõtlemisele ja arusaamisele kiriku õpetuse ja aluste suhtes. Sellepärast, et niisuguseid eksiarvamisi kõrvaldada, otsustatakse § 3. „saba“ maha raiuda. Õp. Th. Tallmeister tõstab enne küll kvoorumiküsimuse üles, kuid — kvoorum on koos. Vastuvõetud otsus on: „EELK-u põhikirja 3. paragrahvis tuleb sõnad „protestantismi vaimule vastavas mõttes“ maha kustutada ja ei tule nende asemele mingisugust lisandust panna.“ — Omalt poolt harutasid seda küsimust ka praostkondade sinodid põhjalikult läbi ja olid rõhuva enamusega § 3-da lisanduse mahakustutamise poolt, ühinedes usuteadlaste konverentsi otsusega.

IV kirikupäev asus selle küsimuse otsustamisele sellega, et piiskopi ettepanekul praostkonna-sinodi otsused ära kuulatakse; kirikupäeva liikmed on ju praostkondade sinodi liikmed ja tuleksid oma praostkonna otsuste avaldamisega meelde asja käiku ja oma seisukohti. Läbirääkimisi ei peeta. IV kirikupäev otsustab esimesel lugemisel liht häälte-enamusega põhikirja

1) U. K. P. lk. 5—10; läbirääkimised 14—18.

§ 3-das lisandus „protestantismi vaimule vastavas mõttes“ maha kustutada¹⁾.

Selle vastu annab õp. Th. Tallmeister Püha Vaimu koguduse esindajate protesti sisse²⁾; nad ei ole rahul, et läbirääkimisi ei ole peetud; et nii tähtis küsimus, kui põhikirja muutmine, on otsustatud ette võtta liht häälte-enamusega; protestantismi mõiste väljaheitmine kiriku põhikirjast tähendab allakirjutajate arvates kõige suuremat tagurluse ja kitsarinnalise katoliseeriva mõtlemisviisi õigustamist Eesti kirikus ja avaldab arusaaja ilma peale kõige halvemat mõju.

Kui järgmisel päeval § 3. lisanduse mahakustutamise II lugemine ette võetakse, tõstab Tallinna Püha Vaimu koguduse esitaja J a n k o v i t s, kes ülalnimetatud protesti üks allakirjutajaist, kvoorumiküsimuse üles. Selgub, et kvoorum ei ole koos, ja teine lugemine jääb ära. Kuid sellega ei olnud see küsimus kaugeltki kadunud. Muu seas rõhutatakse kirikupäeval, et konsistorium selle järele valvaks, et kirikuõpetajad evangeelse õpetuse aluselt ära ei läheks, valeõpetusi ei esitaks ja nõnda evangeelse kiriku rahva seas ärevusi ei sünnitaks. Valeõpetuse poolehoidjaid tuleks tagandada.

V kirikupäev (Tartus 1924) oma 286 osavõtjaga seisis § 3. lisanduse kustutamise tähe all. Kirikupäev järgnes ilusale 400-aastase reformatsiooni juubelile, mis 17. juunil Tartus hulga välis- ja omamaa võõraste ja kirikupäeva liikmete osavõtmisel peeti ja suurt vaimustust sünnitas³⁾. V kirikupäeval võetakse vastu Võru praostkonna jagamine kaheks; harutatakse läbi kirikuvalitsuse ja koguduse vahekorra kohta käivad määrused, harutatakse läbi esimesel lugemisel uuesti läbitöötatud kiriku ülevalpidamise eelnõu, millest mõned paragrahvid kohe maksma pannakse; võetakse vastu õpetajate ja kõstrite ametist vabastamise ja tühjaks saanud kohade vabaks tunnistamise kord; samuti ka põhikirja muutmise kord — see peab $\frac{3}{4}$ häälte enamusega sündima. I ja II lugemise vahel antakse muutmise-ettepanekud läbiharutamiseks praostkonnasinodile.

§ 3. lisanduse mahakustutamise puhul otsustatakse läbirääkimisi mitte pidada. Kuid hääletamise puhul tõstetakse ikka kvoorumiküsimus üles, esimest korda õpetaja J. J ä r v e, teine kord

1) IV Kp. P. lk. 24.

2) Seals. lk. 25.

3) Vaata „Eesti Kirik“ 1924 nr. 25 ja 26.

köster Peerna poolt. Istangud olid üliärevad. Praost Põld kuulutab koguni Eesti kiriku lõhutuks ja kutsub üles kirikupäevalt lahkuma, et sügisel uut kiriklikku asutavat kogu kokku kutsuda. Enamik aga teatab, et nad praegust korda, piiskoppi ja konsistooriumi kaitsevad, ja jäävad tööle. Kuid § 3. „saba“ jäi ellu.¹⁾

Olgu tähendatud, et sellel kirikupäeval uuesti harutusele tuli kirikumaade küsimus; üles kerkib ka riigi ja kiriku lahutamise seadus. Piiskopi ettepanekul võtab kirikupäev vastu usuteadlaste konverentsi järgmise esitise, mille põhjal „kiriku ja riigi lahutuse läbiviimise momendist kõik kirikuseaduse paragrahvid, mis ei ole EELK-u põhikirja ehk kirikupäeva otsuste läbi muudetud, automaatselt edasi maksavad.“²⁾

Vaheaeg V ja VI kirikupäeva vahel oli põnev. Mõlemad äärmused praost Põlluga ja õp. Tallmeistriga eesotsas töötavad vahepeal oma mõtete propageerimiseks. Praost Põllu käsitada oli nädala-ajakiri „Meie Kirik“, mida välismisjoni-selts välja andis ja mille toimetajaks tema ise oli; õp. Th. Tallmeister oli asutanud kuukirja „Protestantline ilm“, kus tema oma mõtteid, mis enam-vähem XIX aastasaja lõpu liberaalse teoloogia omad, tuliselt propageeris. Mõlemad häälekandjad läksid teiste ametivendade ja kirikuvallitsuse süüdistamises teravaks, iseäranis aga Th. Tallmeister omas ajakirjas, kus suuremalt jaolt tema ise kirjutas, peale tema ainult mõni üksik, noorematest õpetajatest Iisaku õpetaja V. Kuljus, kes oma teoloogilistes ja religioossetes vaadetes aegamööda äärmisele radikaalsele seisukohtale asus.

Praost Põld ei pidanud kirikupäevi ja konsistooriumi korraldusi ega määrusi seaduslikkudeks, toetades ainult 1832. aasta kirikuseaduse ja Ajutise Vallitsuse 15. aprillil 1919. a. antud üksikoguduse korraldusele. Ta kutsub üles kirikupäevast mitte enam osa võtma ja selle asemel „seaduslikule korrale“ asuma, kuna kirikupäev ise enesele seadust-andva võimu võtnud. Tulevat „uue kiriku seadusandliku kogu eelnõu kokku seada.“³⁾ Praost Põld teatab ka konsistooriumile, et tema 1924. aasta kirikupäeval pidanud oma südametunnistuse sunnil kirikupäevalt lahkuma, et

1) V Kp. P. lk. 5 j.; lk. 8.

2) V Kp. P. lk. 14.

3) Vaata „Eesti Kirik“ 1924 a. nr. 33 ja 34 õp. Aunveri artikkel: „Kriisi tundemärgid ev.-luteri usu kirikus“. Ka „Praost Põldi ettepanekud“ nr. 35, praost G. Halleri artikkel.

tema ja tema mõtteosalised enam osa ei võta kirikupäevast, kes veel EELK-u põhikirja § 3. ühes „protestantismi vaimule vastavas mõttes“ loeb. See käia maksva kirikuseaduse § 252. vastu, mis järgmiselt kuulub: „Ev.-lut. kirik (Vene riigis) tunnistab õpetust, mis põhjeneb Vana ja Uue Testamendi prohvetlike ja apostlike kirjade peal, ja võtab neid seletavate sümboliliste raamatutena vastu: Apostliku, Nikea, Athanasiuse Usutunnistuse, muutmata Augsburgi usutunnistuse ja muud kirjad, mis Liber Concordiae nime all tuntud kogusse on üles antud.“

Nende, ühe puhtkonservatiivse, teise intellektualistilis-liberaalse resp. radikaalse voolu vastu esindab „Eesti Kirik“ ja tema ümber koondunud suur ring ametikandjaid ja kogudusi positiivset voolu, kes kristlikku usku ja tõsist, tõe-oludel seisvat teadust ei taha üksteise arvel vähendada, vesistada ega hävitada, veel vähem ristiusku buddismiga, panteismiga segada. Selle voolu pooldajad hindavad tööd, mida senini eesti vaba rahvakiriku arendamisel 1917. aastast alates tehtud, ja näevad ka selles ajaloolises arenemiskäigus Jumala kätt ja tahtmist. Siit tuleks nende arvates ka edasi ehitada. Pealegi ei ole seniste kirikukongresside ja kirikupäevade tööd eitanud Vabariigi Valitsus, vaid ümberpöörduvalt, ikka seda tunnustanud, muu seas ametisse kinnitanud, uue korra järele, kirikupäeva poolt valitud piiskopi ja konsistooriumi liikmed.

Praost Põld ootab palju ka riigi ja kiriku lahutamise seadusest. Oli ju uus Vabariigi Valitsus 19. dets. 1924. a. oma deklaratsioonis eriti kiriku kohta järgmist öelnud: „Kiriku lõpliku lahutamise puhul riigist tuleb kirik tervikuna seada õiguslikult kindlale alusele. Perekonnaseisu-seaduses tuleb ette näha, et ka vaimulikkudel on õigus registreerimis-ülesandeid täita. Kogudustele tuleb kirikuametite ülevalpidamise tarviduseks tarvilisel määral kolme kirikuametniku jaoks maad ühes hoonetega omanduseks jätta.“ Oodati, et kiriku ja riigi vahekorrad pea lõplikult selgivad ja kirikul käed vabanevad oma asjade korraldamiseks. Praost Põld kutsub üles lahutamisseadust ära ootama ja siis alles teotsema. Tal ei ole enam huvi ei „protestantismi“ lisan-duse hääletamise vastu, ei ka ametivande asjus. ¹⁾ Ka astub ta konsistooriumi assessori kohalt tagasi. ²⁾

1) Vrd. U. K. P. 1925. Ka „Eesti Kirik“ 1925 nr. 4 p. 28.

2) H. B. R a h a m ä e vastav artikkel „Eesti Kirikus“ 1925. a. nr. 9 lk. 67 jj.

Kuid vahepeal oli konsistoorium kirikupäeva liikmete juures korraldanud § 3. lisanduse kohta kirjaliku hääletuse, et seisukorra üle selgust saada, kuna alaline kvoorumiküsimus kirikupäevadel seda võimalikuks ei teinud.¹⁾ Kirjalikud vastused saadeti detsembriks 1924. a. konsistooriumi, kes nende lugemist 16. XII. konsistooriumi täiskogu koosolekul toimetas. Üldse anti ära 467 häält; nendest „protestantismi vaimule vastavas mõttes“ mahakustutamise poolt 372 häält; vastu 83 häält; tühje ümbrikke oli antud 5 ja tühistati konsistooriumi poolt 7 häält. Andmata on jäänud 121 häält, nende hulgas ka need hääled, kus kogudustes üldse ei hääletatud. Niisuguseid mittehääletajaid kogudusi oli 20. Mõned protesteerisid hääletamisviisi vastu, kuna kuskil pool kirjalikku hääletamist ette nähtud polla. Selle hääletamismaterjali põhjal võtab konsistoorium oma täiskogul 10. veebruaril 1925. a. kirikupäeva liikmete enamiku soovi teadmiseks ning tarviliste järelduste tegemiseks ja otsustab terve materjali kirikupäevale esitada. Samal koosolekul võeti vastu alljärgnev deklaratsioon²⁾: 1) „Konsistoorium leiab, et 1919. a. ärapeetud ev.-luteri usu kirikukongressi soov ega tahtmine ei olnud Eesti ev.-luteri usu kiriku puht-usulist alust muuta; 2) et järjekult sama kongressi poolt vastuvõetud Eesti ev.-luteri kiriku põhikirjas § 3. leiduvates ja redaktsioonikomisjoni poolt lõplikult redigeeritud sõnades „protestantismi vaimule vastavas mõttes“ ei või sisaldada Eesti ev.-luteri kiriku puht-usulise aluse muutmist; 3) et viimasel ajal mõnede poolt Eesti ev.-luteri usu kirikus üleväl-tähendatud sõnadele „protestantismi vaimule vastavas mõttes“ iseäralist sisu püütakse anda, arvates, et tähendatud sõnad selleks õigustavad, otsustas konsistoorium: seletada ringkirja läbi, et Eesti ev.-luteri usu kiriku usuline alus kirikupäeva poolt vastu-võetud põhikirja läbi mingil viisil muudetud ei ole, ja hoiatada, et lahkumõtete teostajad oma väljaastumise eest endisel viisil peavad vastutust kandma.“

Tekkinud seisukorda kirikus harutatakse praostkondade sinoditel. Ka praostite koosolek, mis piiskopi juhatusel harilikult 1. mail konsistooriumis peetakse, võtab seisukoha. Siin võetakse ühel häälel, praost Põllu erapooletuks jäämisel, vastu järgmine otsus, pärast seda kui seletati, et ka konsistoorium § 3. lisanduse maha-

1) Vaata „Eesti Kirik“ 1924. a. nr. 52/53 lk. 214-c ja 1925 nr. 7 lk. 51 jj.

2) „Eesti Kirik“ nr. 1925 nr. 7 lk. 51.

kustutamise poolt, loeb aga formaalselt õigeks, et seda teeks kirikupäev: 1) „Kõiki kogudusi tungivalt üles kutsuda, et nad tingimata oma esindajad kirikupäevale saadaksid, nii et ükski õpetaja, kõster ega saadik kirikupäevale tulemata ei jääks.“

Seisukorda teeb keerulisemaks Toomkiriku kohta tehtud siseministri otsus 2), mis Toomkiriku Eesti piiskopile ja konsistoriumile tarvitamiseks määrab, mis ajalooliselt, juriidiliselt kui ka moraalselt täiesti põhjendatud. Kuna senini on Toomkirikus aset leidnud saksa kogudus, keda aga sealt sugugi välja ei taheta tõrjuda, on sakslased ärevuses. Nad võtavad suuri sõjakäike nii Eesti piiskopi kui ka konsistoriumi vastu ette kodumaal ja välismaa ajakirjanduses ja ähvardavad omalt poolt kiriku lõhkumisega, oma praostkonna sinodil otsustades minna „mit den konservativen Esten und Propst Pöld“ (vanameelsete eestlaste ja praost Pölluga). Tartu Ülikooli koguduse saksa pihtkonna õpetaja R. Luther'i tagandamine ametist konsistoriumi poolt, sest et ta jutluses täiesti sündmatult piiskopi ja konsistoriumi tegevust arvustab, valab õli tulde 3).

Kuid kõige kihutustöö peale vaatamata, kõige selle peale vaatamata, et praost Pöld veel viimasel tunnil „Meie Kirikus“ üles kutsub kirikupäevale mitte minna, astub ometigi kirikupäev Tallinnas kokku.

VI kirikupäeva (1925. a. Tallinnas) avamiseks oli juba 301 saadikut ilmunud; pärast suureneb veelgi see arv. Nõnda oli positiivne ehitustöö täielise võidu saanud. Kohe esimesel päeval võetakse EELK-u põhikirja § 3. lisanduse hääletamine II lugemisel ette. Kirikupäeva kümne liikme, õp. Tallmeisteri, Kuljuse j. t. poolt nõuti kodukorra § 48. põhjal nimelist hääletust. Nimelisel hääletusel anti mahakustutamise poolt 242 häält, vastu 36, kuna üks erapooletuks jäi. Seega lõppes see kauaegne vaidlusküsimus.

Nüüd töötab ka kirikupäev rahulikult: kvoorumi Damoklese mõök ei ähvarda teda. Pealegi on subjektivistilistele kalduvustele kiriku aluses lõpp tehtud. Igaühel on teada, mis Eesti evang.-lut. usu kirik olla tahab ja on.

1) „Eesti Kirik“ 1925 nr. 18 lk. 141.

2) „Eesti Kirik“ 1925 lk. 43—74 jj. 116 jj., 151 ja 179.

3) Õp. R. Lutheri tagandamise otsus muudeti ümber pärast seda, kui ta oma ülesastumise kaju suhtes teisele seisukohale asus.

Kuues kirikupäev kiidab heaks konsistooriumi poolt maksmapandud kiriku keskvalitsuse ja koguduste vahekorra määrused; võtab vastu kiriku ülevalpidamise eelnõu II lugemisel; otsustab põhikirja muutmist ainult $\frac{3}{4}$ häälte enamusega lubada, jagab Võru praostkonna kaheks ja valib konsistooriumi uuteks liikmeteks praost Põllu, dots. Uluotsa ja dr. Masingi asemele ins. Amberg'i abiesimeheks ja assessoriteks vann. adv. A. Nirk'i ja Tallinna Kaarli kog. õp. A. Sommer'i.

„Eesti ev.-lut. kiriku ülevalpidamise seadus“¹⁾ sisaldab eneses 36 paragrahvi ja koosneb kahest osast. Esimene osa käsitleb määrusi üksikute koguduste ja teine üldkiriku ülevalpidamise kohta. Selle seaduse järele peab iga Eesti ev.-lut. kiriku leeritatud liige oma koguduse kui ka üldkiriku ülevalpidamisest osa võtma. Üldiselt vastavad üksikud paragrahvid endisele eelnõule. Tähendatakse ära, et üksikud kogudused saavad oma sissetulekud: kiriku kinnisvarast, liikmemaksudest, korjandustest, annetustest, kingitustest ja pärandustest, taksidest ja muudest ettevõtetest; koguduse maad jäetakse kiriku ametipidajate kasutada. Liikmemaksu alammäär on 1 Eesti kuldkroon. Kes oma liikmemaksu aasta jooksul ära ei maksa, kaotab koguduse liikme õigused, aga jääb koguduse liikmeks, kui ta ise kogudusest ametlikult ei lahku. Ta saab koguduse liikme õigused jälle tagasi, niipea kui ta kõik kogudusele võlgu jäänud maksud on ära tasunud. Liikmemaksu maksmisel saab igaüks liikmekaardi.

Kiriku kesk-kassale makstakse iga liikme pealt teatud summa, mille kirikupäev kinnitab. Ka maksavad õpetajad ja köstrid oma palga suuruse järele 2—60 kuldkrooni kesk-kassa heaks, mis suuremalt jaolt emeerituste, leskede ja vaeslaste toetuseks läheb. Kesk-kassa valitsuse koosseis määratakse kindlaks; ta koosneb 7 liikmest, kelledest 2 konsistoorium oma keskelt määrab; teised 5 valib kirikupäev ja nimelt 2 vaimulikku ja 3 ilmlikku liiget. Kahe valitava elukoht peab olema Põhja-Eestis, kahel Lõuna-Eestis ja ühel pealinnas. Need valitakse 5 aasta peale. Kesk-kassa väljaminekud on: piiskopi, konsistooriumi ja vikaaride ülevalpidamine ja praostite ametikulud; toetussummad kogudustele; laenude andmine kogudustele, abiandmine erakorralistel juhtumustel; abiandmine sisemisjonile või

1) „Kiriku Teataja“ 1925 nr. 5 lk. 3—12.

muudele kristlikkudele heategevatele asutistele või seltsidele; kristliku kirjanduse toetamine jne.

VI kirikupäeva tööga lõpeb Eesti vaba rahvakiriku arenemise teine ajajärk. Ta on iseloomustatud kiriku uue korra konsolideerimisega, võitlusega õpetuse aluse selguse pärast ja kiriku ning koguduste ülevõlpidamise ja muude majanduslike küsimuste selgitamisega. Sealjuures ei ole ilmski unustatud ei välis-, ei sisemisjoni ega muud vaimulikku tööd ja ülesandeid, mis kirikul olemas.

8.

Aja sündmused valmistavad ette viimase järgu Eesti evang.-lut. usu vaba rahvakiriku lõplikuks väljakujunemiseks.

Selsamal 1925. aastal, kui VI kirikupäev oma istungit pidas, esitab Riigikogu üldkomisjon enne Riigikogu suvist vaheaega kolm kirikule ülitähtsat seadus-eelnõu Riigikogule vastuvõtmiseks: usutunnistuseliste ühingute ja nende liitude, perekonna-seisu ja matmispaikade seaduse eelnõu. Nende läbiharutamist Riigikogus on juba ammu oodatud. Viimaks ometigi on II Riigikogu parajaks silmapilguks arvanud riigi ning kiriku vahekordi selgitada ja nende kahe suuruse lahutamisseaduse vastu võtta ning välja kuulutada. Juba ennem oli Riigikogu kirikute ja n. n. armuadramaade kohta otsuse teinud: tagasi anda kogudustele kirikumõisate hooned ja kiriku ametikandjate ülevõlpidamiseks kuni 75 hektari põldu ja kus metsa on, viimast kuni 25 hektaarini; armuadramaad, mis õpetajate leskede ja vaeslaste ülevõlpidamiseks, anti tervikuna tagasi; nüüd tahab riik ka peaküsimustes riigi ning kiriku vahele piirjooned tõmmata.

Enne kui nimetatud seadused Riigikogus sügis-istungjärgul harutusele tulevad, pääseb nii ilmlikus kui ka vaimulikus ajakirjanduses vaidlus põhimõttelise seisukoha üle lahti: ühelt poolt, kas senist ev.-lut. kirikut tuleb ka edaspidi kui üksust võtta või rõhutada üksikkoguduste absoluutset autonoomsust; teiselt poolt, kas vaimulikule ja kodanlisele registratuurile anda ühtlane tähtsus.

Põhimõttelistesse vaidlustesse toovad tuld ja ägedust kiriku sisemised sündmused. Nimelt tagandas konsistoorium esialgu kohalt Iisaku õpetaja V. Kuljus'e, kelle peale mitmelt poolt oli konsistooriumi kaebusi tulnud ja keda suures kõrvalekaldumises evangeelse luteri kiriku õpetuse aluselt süüdistati. Konsistoorium, kes oli otsustanud ühe oma liikme ettepanekul asja uurida

ex officio kõige laiemas ulatuses, leidis tarvilikuks kuni uurimise lõpetamiseni õp. Kuljus ametist ajutiselt eemale mõista ja komisjon määrata, kes muu seas Iisakus pidi visitatsiooni ette võtma. Iisaku kogudus ühes oma õpetajaga astusid revolutsioonilisel viisil konsistooriumi vastu üles; üks jagu ajakirjandust süüdistas koguni konsistooriumi kitsarinnalisuses ja pimestamises. Iseäranis teravad olid „Protestantline Ilm“ ja „Vaba Maa“. „Protestantlase ilma“ toimetaja õp. Th. Tallmeister, kes ühtlasi ka riigikogu liige, annab riigikogule arupärimise sisse selle kohta, kas konsistoorium on seaduslik asutis, vaatamata, et ta ise sama konsistooriumi kirikupäevadel valis ja sama konsistooriumi poolt Püha Vaimu koguduse õpetajaks kinnitatud. Arupärimise esitamine sündis just usuühingute-seaduse harutamise puhul. Arupärimine lõppes arupärijale täielise fiaskoga, kuid ometigi oli tal oma mõju ümbruses. Kõige vähemalt löödi ajakirjanduses lokka. Sel ajal võeti ka usuühingute-seadus vastu, mille harutamise puhul Riigikogu liige õp. Th. Tallmeister pahema tiiva abil selle eest hoolitseb, et seadusesse paragrahv võetakse, mille põhjal üksik kogudus võib üldkirikust ühes oma varandusega lahkuda. See läks seda kergemalt läbi, et seda mõtet toetas ajakirjandus, ka saksa ajakirjandus, venelased, kes Eesti apostl. õigeusu kirikust sellega võivad lahkuda, kui ka praost H. Põld. Nende hüüdsõna oli: täiesti vaba kogudus ja vaba kirik sünodaalsel alusel.¹⁾ Ühel ajal võetakse vastu ka „perekonnaseisu-seadus“, mis teeb ev.-lut. usu vaimulikke perekonnaseisu ametnikkudeks, ja „matmispaikade seadus“, mis senini olnud koguduste matmispaigad teeb

1) Lähemalt viivad terve selle küsimuse sisse järgmised 1925. a. „Eesti Kirikus“ ilmunud artiklid:

„Kolm tähtsat seaduseelnõu“ — J. A., nr. 27, lk. 210—213.

„Vabakiriku küsimusest“ — prof. O. Sild, nr. 28, lk. 218—220.

„Praost Põllu „Vabakirik““ — õp. J. Aunwer, nr. 33, lk. 256 j.

„Kas rahvakirik või vabakirik?“ — M. Jürisson, nr. 34, lk. 269—271.

„Missugune alus kirikule anda?“ — H. B. Rahamägi, nr. 36, lk. 282.

„Kas vabakirik või vabarahvakirik?“ — praost G. Haller, nr. 37 ja 38; 290 jj. ja 298 jj.

„Vastuküsimused kiriku aluse kohta“ — dots. E. Tennmann, nr. 39, lk. 306 j.

„Konsistooriumi ja üldkiriku kaitseks“ — õp. J. Järve, nr. 41, lk. 322.

„Kiriku vaenulised jõud tegevuses“ — õp. J. Aunwer, nr. 41, lk. 322 jj.

„Riigi ja kiriku lahutamise puhul Eestis“ — haridusministri kõnest Riigikogus, nr. 42, lk. 330—335.

avalikkudeks, kuna nad Asutava Kogu poolt antud maaseadusega on koguduselt võõrandamata.

Kuid ka kogudused ja nende juhid teotsesid. Nende hüüdsõna oli: „Silmapilk nõuab, et meie kogudused konsistooriumi ümber tihedalt koonduvad ja Eesti rahvakiriku ühtluse kaitseks kõige kindlamini välja astuvad“ (õp. J. Järve sõnad tema lk. 78, märkus 1. nimetatud artikli lõpus). Kogudused pidasid koosolekuid ja saatsid Riigikogule teateid ome soovidest. Igal pool võeti resolutsioonid vastu, kus ühel häälel nõutakse, et kirik lahutatagu riigist üldkirikuna¹⁾. Ainult Püha Vaimu kogudus Tallinnas ja paar teist olid atomiseeriva printsiibi poolt.

„Usuühingute-seadus“, mis 12. nov. 1925. a. Riigikogu poolt kolmandal lugemisel vastu võeti ja mis sama aasta 27. nov. „Riigi Teatajas“ nr. 183/184 avaldati, teeb registreerimise kirikule ja kogudustele kohuseks. Ta tunnistab olemasolevat evang.-lut. usu kogudust kui tervikut, samuti ka tema olemasolevat valitsust, piiskoppi ja konsistooriumi, ning tema organeid. „Lahutamise seadus ei ole tahtnud seda kiriku korraldust, mis juba olemas, mitte purustada, nagu seda mitmelt poolt on nõutud, vaid ta on kiriku riigist lahutanud kui ühe organiseeritud/ terviku,“ karakteriseerib piiskopp seda seadust²⁾.

Kõik kogudused, kui nad olla tahavad, peavad oma põhikirjad registreerimiseks sisse andma olemasoleva kiriku keskvalitsuse kaudu; juhtumusel, kus kiriku keskvalitsus mingi koguduse põhikirja siseministeeriumile registreerimiseks mõnesugusel põhjusel ei esita, on ühingul kirikusse jäädes õigus registreerimispalvega pöörduda siseministeeriumi poole ühe kuu aja jooksul (§ 24). Kiriku keskvalitsus peab andma põhikirja üldkiriku kohta. Muidu on nõuded üldised seltside põhikirjadega: tuleb ära tähendada organid, sunduslikud ametitalitused, koguduse välja-astumise ja koguduse rsp. kiriku lõpetamise kord. Seaduses nimetatakse olemasolevat kirikut — „liiduks“, kogudusi — „usuühinguteks“.

Mis aga juba seaduses ära tähendatud — see on üksikkoguduse, usuühingu välja-astumine kirikust, liidust. Seaduse § 24 ütleb selle kohta: „Igal usuühingul on õigus liidust välja astuda, kui sellekohane otsus on tehtud ühingu peakoosoleku $\frac{2}{3}$ hääle

1) Vaata „Eesti Kirik“ nr. 43 lk. 339: „Kogudused pooldavad peaaegu ühel häälel üldkirikut“.

2) „Kiriku riigist lahutamise seaduse puhul“ — „Eesti Kirik“ nr. 44 lk. 346—348.

enamusega. Välja-astunud ühing oma varandusi väljaastumise puhul ei kaota.“ Selle paragrahvi, kus iga peakoosoleku $\frac{2}{3}$ häälte otsustamise järele kogudus ühes oma varandusega välja võib astuda, ei saa kuidagi leppida. Läheb peakoosoleku otsustusevõimelisuseks ka koguduse hääli vaja, siis otsustab $\frac{1}{3}$ koguduse ja tema varanduse saatust, kuna ometigi kirikud ja tema varandused on mitmeti just evang.-luterlikule kirikule määratud; nende, kes evang.-lut. kirikusse tahavad jääda, ja ristitud alaealiste õigused ei ole sugugi kaitstud.

Kuid üldiselt, peale selle 24. paragrahvi, mis võitluse teravuses ja arupärimis-meeleolu tagajärjel sisse pääsenud, võib Eesti riigi ja kiriku seadust täiesti mõõdukaks ja kirikule heasoovlikuks pidada. Ta laseb kirikut ta korraldustööd rahus seal jätkata, kuhu ta töötades 1917. aastast kuni 1925. aastani seisma on jäänud.

Kiriku ja riigi lahutuse seaduse maksmahakkamise termin oli 1. jaan. 1926; registreerimisega aga anti aega kuus kuud, kuni 1. juulini 1926. Kuni registreerimiseni teotsevad kogudused ja kirik endiste seaduste ning korralduste alusel. Peale seda kaotavad kõik endised seadused oma jõu, ja kirik ning kogudused peavad elama hakkama nimetatud usuühingute-seaduse ja selle seaduse põhjal kinnitatud põhikirjade alustel. Vabadust andes igasugustele usulistele koondustele lõpetab riik ühes ka igasuguse toetuse andmise üks puhas missugusele usuühingule või liidule. Kõlab ju § 1 järgmiselt:

„Eesti Vabariigi kodanikkudel on õigus koonduda usuühingutesse ja liitudesse. Riik omalt poolt ei toeta ega anna eesõigusi ühelegi usuühingule või liidule.“

Selle seaduse ilmumise puhul kirjutab Eesti ev.-lut. usu piiskopp J. Kukk kogudustele:

„Kirik on senini kasvanud toetust saades riigilt. Nüüd langetavad need toed ka seaduse järele. Kirik peab nüüd olema kui iseseisvaks meheks võrsunud jõud, kes ilma riigi tugeleta jõuab püsida ja ei mitte ainult püsida, vaid Jumala riiki meie rahva hulgas ehitada. Loodame, et ta seda paremini teeb, kui ta seda senini on teinud. Selleks on Jumal ta vabastanud riigi eestkostmise alt. See paneb meie kiriku ja sellega ühes ka igatühe peale meie hulgast palju tõsisemaid kohustusi ja suurema vastutuse. Meie oleme selle peale kindlad, et meie Jumala asja eest seisame; sellepärast teame meie, et seda tööd põrguvärvavad

mitte ära ei võida. — Jumala riigi ja kiriku ülesehitajatel seisku aga alati südames ja silma ees Kristus Jeesus, sest ilma temata ei või midagi teha.“¹⁾

Esialgul peale seaduse ilmumist näis, et aeg on tulnud, kus Eesti evangeeliumikirikut võib koost ära kiskuda. Kuid ainult kiriku vastaste ja kahe-kolme koguduse soovi peale viib Riigikogu § 24-da usuühingute-seadusesse. Kirikut aga kunstlikult koost kiskuda ei ole võimalik. Artiklis „Meie tulevik“²⁾ selgitab õp. R a h a m ä g i, kuidas edasi tuleb ehitada: Meie ei seisa alguses ees; Jumal on meie kirikut nõnda saatnud, et enne kui usuühingute-seadus Riigikogus vastu võeti, seisis kirik omil jalgel; 1924. a. kirikupäeval otsustati, et kiriku ja riigi lahutamise puhul kõik kirikus maksvad seadused ja määrused automaatselt edasi maksavad. Juurde tuleb nüüd ainult lisada: mis ei ole usuühingute ja nende liitude seaduse vastu. Ehk küll praost Põld kutsub üles looma „õiget luterlist vabakirikut“³⁾, õp. J. Lattik soovib, et konsistoorium tagasi astuks ja uus, selleks valitud kirikupäev kiriku uut alust korraldaks⁴⁾; ehk küll mingisugusest uuest kiriku asutavast kogust kõneldakse ja selle kokkuastumist nõutakse⁵⁾, otsustab konsistoorium seaduslikku teed käia. Teisiti ta ka ei või. Riik on senise kiriku ühes tema organitega tunnustanud — ja need peavad töötama. Konsistooriumil on selge, et tal tuleb esitada kiriku põhikiri; temal on selge, et tal kompetentsi ei ole uusi asutisi veel ellu kutsuda. Sellepärast peab edasi kestma senisel viisil kirikupäev. Sel tuleb koguduste ja kiriku normaal-põhikiri välja töötada. Põhikirjade eelnõude väljatöötamine lasuks aga konsistooriumi õlgadel.

Konsistoorium asutabki komisjoni piiskopi juhatusel, kes kiriku ja koguduste põhikirjade kavad vastavalt usuühingu-seadustele ja senistele kirikupäeva otsustele ja soovidele välja töötab. Nad võetakse konsistooriumi täiskogu istungitel vastu ja esitatakse usuteadlaste konverentsile, üksikutele kogudustele, praost-

1) „Eesti Kirik“ nr. 44 lk. 348.

2) „Eesti Kirik“ 1925 nr. 46 lk. 362.

3) „Eesti Kirik“ 1925 nr. 46 lk. 363, j. õp. J. Aunveri artikkel: „Usuühingute seadus, tõsiluterline vool ja selle voolu edaspidised kavatsused“.

4) „Eesti Kirik“ nr. 46 lk. 364 jj. „Kiriku riigist lahutamise puhul“. Vaata ka Benedictuse artikkel „Kuidas edasi?“ „Eesti K.“ nr. 48, lk. 378 jj.

5) Vaata „Ida-Harju praosti märgukiri konsistooriumile“ „E. K.“ nr. 49 lk. 386 jj.

kondade sinoditele ja erakorraliselt seks kokkukutsutud kiriku-päevale.

Usuteadlaste konverents arutas üldkiriku ja üksikkoguduste põhikirju esialgselt 27. ja 28. jaanuaril 1926. a. Tartus, kus igaüks oma arvamised ja soovid ette kandis, mis ühes põhikirjodega kogudustele ja õpetajatele teadmiseks ja seisukoha võtmiseks saadeti. Selle järele astus konverents uuesti 2. märtsil Tartus kokku ja võttis põhimõtteliselt seisukoha:

1. koguduse ja kiriku usu ja õpetuse aluste,
2. kirikupäeva,
3. apellatsiooni-instantsi ja
4. rahvuslike kiriku-üksuste kohta.

Õpetuse aluseks oli konsistoorium ette pannud maksvast kirikuseadusest § 252 (vaata lk. 37), et sellega ühes ära tähendada ka ühendust, mis endise ja tekkiva luteri usu kiriku kujude vahel Eestis olemas. Paralleelsed ettepanekud olid: 1) Usuteaduskonna poolt — jätta EELK-u põhikirja § 3-das väljendatud kuju; 2) dots. E. Tennmanni poolt: „Eesti evangeeliumi luteri usu kiriku õpetuse aluseks on kristliku usu ja elu normid, nagu neid sisaldab Pühakirjas antud ja reformatsiooni usutunnistuslike kirjad avaldunud evangeelium“; 3) õp. Th. Tallmeistri poolt: „Eesti evangeeliumi luteri usu kiriku õpetuse aluseks on Vana ja Uue Testamendi prohvetite ja apostlite kirjad, nagu neid evangeelne kirik oma usutunnistuslike kirjade ja oma usuteaduse kaudu seletab.“

Pärast lühikesi vaidlusi võtab usuteadlaste konverents kiriku õpetuse aluse konsistooriumi poolt esitatud kujul vastu; otsustab ette panna kirikupäeva modifitseerida; konsistooriumi kõrvale eriline kõrgem apellatsiooni-instants luua. Pikemaid vaidlusi tekitas saksa praosti ettepanek, mis ette näeb saksa koguduste peaaegu täielist iseseisvust Eesti kiriku raamides. Kordusid need samad vaidlused, mis omal ajal I kirikupäeval tekkisid (vaata lk. 28 ja 29). Läbirääkimistel rõhutati, et see rahvusliku momendi sissetoomist kirikusse veel suurendabki, kuna juba rahvuslikud praostkonnad niikuinii olemas; näidatakse, et saksa kogudused suured eesõigused saavad, kuna kohustused üldkiriku vastu vähenevad. Ometigi võetakse saksa õpetajate häälte enamusega vastu nõusolek selleks, et saksa kogudused endid seespool Eesti kirikut iseseisvalt organiseeriks. ¹⁾

1) Vaata 1926. a. usuteadlaste konverentsi protokoll.

Et ka üksikutel kogudustel ja praostkonna sinoditel oli võimalus mõlemaid põhikirju läbi harutada ja seisukohta võtta, olid sellega kõik eeltööd kirikupäevaks tehtud.

Kas erakorraline kirikupäev on otsustusvõimeline? See küsimus kerkis tahes või tahtmata üles, kuna ka selle kirikupäeva kokkuastumiseks takistusi püüti teha. „Meie Kirik“ kutsus avalikult „tõsiluterlasi“ ja kogudusi üles kirikupäevast kui „revolutsioonilisest asutusest“ eemale jääma¹⁾. Kuid ometi andsid selge mõistus ja usk oma rahva sisse julgustava lootuse, et kiriklikult kainelt mõtlev enamik oma kord alustatud tööd pooleli ei jäta.

Ja nii oligi. VII erakorraline kirikupäev astus Tartus 3. märtsil 1926. a. niisugusel osavõtjel kokku, nagu seda enne ei ole olnud. Avamisel oli Peetri koguduse leerisaalis juba 365 saadikut, kuna kvoorumiks vaja 288. Kirikupäeva juhatusse valitakse peale piiskopi, kui esimehe, abideks: köster Anniko, saadikud Hendrikson ja Treufeldt, prof. H. B. Rahamägi, peasekretäriks õp. J. Aunver, abideks õp. M. Ostrov, köster Tuvike ja köster Bergmann. Et eeltööd mitme aasta jooksul tehtud, edeneb VII kirikupäeva töö kiriku ja koguduste põhikirjade vastuvõtmises õige soodsalt. Üks jagu tahab küll juba ette otsustada: põhikirjade lõplik vastuvõtmine sügiseks jätta, kuid kirikupäeva rõhuv enamik näeb siin kõrvalisi tendentse ja otsustab „tööd teha, niipalju kui suudab“. Tehti tõeliselt hiiglatöö ära: kahel lugemisel võeti nii kiriku põhikiri kui ka koguduste normaal-põhikiri vastu. Nende järele on kiriku ja koguduste alus ning korraldus peaaegu täiesti see, mille mõlemad kirikukongressid ja kaks kirikupäeva kätte võidelnud, maksma pannud. Eesti ev.-lut. usu kirik on vaba rahvakirik; alus on endine (vastu ainult üks hääl); ametikandjad annavad ametivande; kiriku juhiks ja organiteks on piiskopp, konsistoorium kui administratiivne ja I instantsis kohtuasutis, kirikupäev, ülem vaimulik kohus (apellatsiooni-instantsina), kesk-kassa; ta koosneb üksikutest kogudustest, kellede organiteks: täiskogu, nõukogu, juhatus. Kirikupäev teeb kindlaks, et teatud juhtumusteks, muu seas ka usuühingute-seaduse § 24. äratähendatud korral on vaja kvalifitseeritud kirikupäeva ja täiskogu, nimelt $\frac{3}{4}$ hääle-õiguslikest liikmeist. Elavust sünnitas saksa koguduste laialise auto-

1) V. „Eesti Kirik“ nr. 4, a. 1926, lk. 26 jj.: „Kas jälle kihutustöö kirikupäeva vastu?“

noomia küsimus, mille praost Mühlen ette kannab. Kirikupäev, kes selle küsimuse selgitamiseks erikomisjoni valib, leiab, komisjoni tööd ära kuulates, et saksa kui ka teiste rahvuste kogudustele on juba rahvusliikude praostkondade kujul laialine autonoomia antud, ja võtab vastu õpetaja J. Järve ettepaneku: „Kirikupäev avaldab nõusolekut, et saksa kogudused end iseseisvalt organiseeriks“, s. t. väljaspool eesti kirikut.

Kui kirikupäev veel mõned jooksvad asjad otsustanud, muu seas lahkunud kons. assessori vann. adv. Soosaare asemele valinud kohtupalati liikme Hintzer'i, Vaimuliku Ülemkohtu liikmeiks kolme aasta peale endise kons. abiesimehe õigusteaduseprof. J. Uluotsa, endise kohtum. R. Gabriel'i, end. ülik. kuraatori, prorektori ja ülik. kog. esimehe prof. P. Põllu, praostid Mohrfeldt'i ja Thomson'i, läheb ta 4. märtsil hilja õhtul pärast piiskopi õnnistamist koost, teadmiseaga, et loodetavasti esialgu viimased tormid on võidetud. Kõige vähemalt on igal kogudusel selge tee ees: kas minna nüüd üldkirikuga või mitte! Üldkirik aga teab nüüd, et need kogudused, kes temaga lähevad, ka tõsiselt evang.-luteri usu vaimus minna tahavad. Kindel on, et rõhuv enamik praegustest evangeeliumi-lut. usu kogudustest omaks võtab VII kirikupäeval vastuvõetud üksikkoguduse normaal-põhikirja ja ennast määrab üldkiriku neisse raamidesse, mis sellesama kirikupäeva poolt vastu võetud. Seda tõendab erakorraline kirikupäev ise, seda tõendavad ka kõik praostkondades ja kogudustes tehtud otsused. Kahtlane on veel, mis teevad saksa ja rootsi kogudused; samuti, mis saab Püha Vaimu ja Iisaku peakogudusest (Iisaku abikoguduse, Tudulinna, rõhuv häälte-enamus on üldkiriku poolt), kes oma põhikirjas koguduse õpetuse alust teisiti modifitseerivad (vaata lk. 46, õp. Th. Tallmeistri ettepanek usuteadlaste konverentsile¹⁾). Kahtlane on, missugusele teele asuvad „vaba sinodaalse ühenduse“ pooldajad, nimelt praost Põld Koselt, õp. Bauerle Kuresaarest, õp. Kentmann Kuusalust, õp. Norman Harju-Jaanist ja õp. Seck Paidest; igatahes ei ole neil enam alust üldkirikust lahkuminemiseks, kui neid mitte mõni kõrvaline kirikupoliitiline mõte taga ei kihuta.

Sellega lõpeb viimane ajajärk Eesti rahvakiriku saamisloos.

1) Õp. Th. Tallmeistri poolt on asutatud oma mõtete propageerimiseks selts „Protestantline Ühing“ 1925. a.

9.

Eesti evang.-lut. kirikus, kuhu, nagu alguses öeldud, peaaegu terve Eesti riigi rahvas ja kõik eestlased kuuluvad, koosneb praegu 16 praostkonnast, nende hulgas saksa ja rootsi praostkond, ja ühest kogudusest, Tartu ülikooli kogudusest, mis otsekohe piiskopile allub. Kogudusi on: iseseisvaid ühe õpetajaga 99; iseseisvaid kogudusi õpetaja ja abiõpetajaga 6; iseseisvaid kogudusi kahe pihtkonnaga 5, kolme pihtkonnaga 2 kog., ilma õpetajata, kellel hooldajad õpetajad, 7 kog.; iseseisvaid kogudusi, kellel ühine õpetaja üle kahe koguduse, 14 kog. (7 õp.); iseseisvaid kogudusi, kus õpetajakoht vakantne, 7 ja lisaku kogudus, mille õpetaja tagandatud; kokku 141 iseseisvat kogudust 128 ametis oleva õpetajaga (nende hulgas ka praostid) ja 7 abiõpetajat. Vikaar-õpetajaid on 4. Abikogudusi, kellel oma nõukogu ja täiskogu, on 16¹⁾.

Kogudused ja ametikandjad on kiriku ülesehitamiseks suurt ohvrimeelsust üles näidanud. Mõjusid ilmasõja ja vabadusvõitluse päevad, kirikumaade äravõtmine ja regulatiivide kaotamine majanduslikult raskelt, siis on ometigi kogudused ja üksikud liikmed suuri ohvreid kannud: nad ei ole mitte ainult vanu asutisi üleval pidanud, vaid neid ka korda seadnud, suuri remonte teinud, uusi hooneid ja kirikuid ehitanud ja ümber ehitanud (Rõuges, Elvas, Petseris j. m.). Kirikutele on uut inventari, uusi oreleid j. m. muretsetud, mis mitmeid kümneid miljoneid on nõudnud. Koguduste elu elustamiseks on hakatud pidama koguduste kongresse. Esimese sellešarnase katse korraldas dots. Ed. Tennmann oma koguduses Maarja-Magdaleenas 1925. a.²⁾

Kirikus ja rahva keskel on usu ja kõlblise elu tõstmiseks töötanud 1920. a. alates „Kristliku kultuuri ja ilma-vaate edendamise selts“, kelle esimeheks piiskopp, Tartu osakonna juhatajaks õp. H. B. Rahamägi. 1926. a. kutsuti dotsent Tennmann'i ja praost Rutopõllu poolt ellu rahvakiriku ühtluse ning tähtsuse kaitsmiseks ja tema huvide esitamiseks riigis „Rahvakiriku Liit“. Politiliselt on kiriku heaks Riigikogus palju korda saatnud „Kristlik rahvaerakond“, iseäranis ka selle sekretär dir. L. Raudkepp. Õpetajate kutschuvide

1) Ev. lut. usu konsist. aruanne 1925. a.

2) V. „Eesti Kirik“ 1925. a. nr. 6 lk. 44—46.

eest on hoolitsemise oma peale võtnud „Eesti evang.-luteri usu kirikuõpetajate ühing“, asutatud 1925. a., kelle praeguseks esimeheks prof. k. t. Ed. Tennmann. Kirikuõpetajaid valmistab ette aga usuteaduskond, mis juba 1920. a. Tartu Ülikooli juures, keda riik üleval peab ja kellel järgmised õppetoolid järgmiste õppejõududega: 1) Vana Testament — prof. A. Bulmerincq; 2) Uus Testament — prof. K. Grass; 3) ajalooline usuteadus — prof. O. Sild; 4) süstemaatiline usuteadus — prof. H. B. Rahamägi ja eradotsent W. Gruhn; 5) praktiline usuteadus — prof. J. Köpp; 6) võrdlevate uskude teadus — prof. k. t. E. Tennmann; 7) apostl. õigeusu dogmaatika erak. prof. J. Martinson. — Usuõpetust, mis vabatahtlik aine õpilastele, koolidele aga sunduslik, antakse tasuta nii alg- kui ka keskkoolis.

Igale poole vaadates peab ütleva: Jumal on iseäralisel viisil juhtinud Eesti kirikut sõdade ning revolutsiooni keerus ja uue korralduse ajajärgus. Igale poole vaadates peab ütleva: võimalused Jumala riigi tööks evang.-lut. usule Eestis on rahva iseloomu ja tekkinud olukorra tõttu avarad. Soovida jääb, et töötajate juures ikka ilmsiks tuleks üksmeel, õige arusaamine Jumala riigi tööst ja selle tõsine järelkäimine, kes „tee, tõde ja elu“.

Kas on aga kirik, kogudused, nende juhid ja üksikud liikmed küllalt ära kasutanud antud juhust, et kirikut edasi viia, edasi ehitada?

Meie ei tea paremat alust, kui see, mis pandud: „Jeesus Kristus, kes risti löödud ja kelle Jumal üles äratanud!“ Selle juurde ju tahab meid evangeelne kirik viia. Kõik muu Pühakirjas on teise järgu tähtsusega; kõik korraldusküsimused on ainult otsustarbekohasuse küsimused, mida ikka teiseks muuta võib ja teiseks muutma peab.

Sellepärast usume meie, et kõige minevikust päritud koorma, kõigi silmapilksete üksikute kõrvalekaldumiste peale vaatamata, mis siin-seal esile kipuvad, Eesti evang.-lut. usu vaba rahvakirik ei anna mitte ainult laiu võimalusi Jumala riigi tööks, vaid edendab seda tööd ennast tulevikus tõsiselt.

Jumala riigi töö aga on see töö, mis kõige enam inimesi ja rahvusi ning rahvaid seob vennalikus armastuses ja arusaamises.

Die evangelisch-lutherische freie Volkskirche im freien Eesti.

Referat.

1.

Die Entstehung der evang.-luth. freien Volkskirche in Eesti ist eng verbunden mit der Entstehung und dem Leben des estnischen Staates.

In der Revolution Russlands 1917 sind wohl die Geburtsschmerzen, nicht aber die Anfänge der Republik Eesti zu suchen. Die Autonomie, die Bolschewikenzeit, die Okkupation und der darauffolgende estnische Freiheitskrieg sind die Zeitabschnitte, die rasch einander folgen und den Zusammentritt der estnischen konstituierenden Versammlung (Asutav Kogu 23. IV. 1919—20. XII. 1920) hervorrufen, welche die Regierungsform des Staates festsetzt. Die gesetzgebende Instanz ist die Staatsversammlung (Riigikogu). Bis jetzt haben zwei Staatsversammlungen gearbeitet: I: 1920 — 31. V 1923; II: 1923—1926.

Die konstituierende Versammlung und die Staatsversammlungen sind auch die Grössen, durch deren Beschlüsse sich die Umgestaltung der kirchlichen Organisation vollzog, wobei die Kirche selbst energisch mitwirkte.

Die kirchliche Reorganisation begann freilich mit der Revolution Russlands; die Gründe dazu aber lagen tiefer.

Die Aufgabe des vorliegenden Artikels ist die Schilderung und Charakterisierung der einzelnen Etappen in der anfänglichen Entwicklung der evang.-luther. freien Volkskirche Estis.

2.

Die kirchliche Reorganisation in Eesti ist durch die individuellen Charakterzüge des Esten bedingt und begründet. Der Este ist tief religiös veranlagt, strebt nach der Freiheit und schätzt sie, und ist Anhänger eines kollektiven Prinzips in den Ver-

waltungsinstanzen. Die heidnische Religion des estnischen Volkes kann als geistig-polytheistisch charakterisiert werden, mit einer starken monotheistischen Tendenz, welche für das Christentum eine gute Grundlage bildete.

Entsprechend dieser seelischen Grundstruktur der Esten scheint es, dass der protestantische Typus des Christentums ihnen am meisten zusagt.

Statistisch ergeben die Kirchen und religiösen Verbände folgendes Bild. Nach der Volkszählung im Dezember 1922 waren in Eesti:

evang.-luth. Konfession	867.137 = 78,32 %	der Bevölkerung;
griech.-kath.	209.094 = 18,8 %	(resp. apost.-orthodoxer)
Baptisten	5.214	
Juden	4.639	
röm.-kathol. Konf. . . .	2.534	
Methodisten, Adventisten und andere	10.867	
Atheisten, Kirchenlose, Religionslose	3.663.	

Unter den 200.000 Apost.-Orthodoxen sind c. 90.000 Russen, 25.000 Setukesen, 4000 Ishoren und c. 80.000 Esten. Nach dem Kirchenbericht des Bischofs vom Jahre 1924 waren evang.-lutherischer Konfession im ganzen 895.232.

Die einheitliche estnische evang.-luth. Kirche, also fast das ganze estnische Volk, fast die ganze Bevölkerung des Staates, blieb auch bei der Reorganisation der Kirche dem protestantischen Typus der Lehre und Organisation der christlichen Kirche treu und betonte die Einheitlichkeit derselben.

3.

Die kirchliche Neugestaltung war historisch dringend notwendig geworden, weil der innere Kontakt zwischen der kirchlichen Obrigkeit und dem Volke meistens fehlte und die berechtigten Wünsche des letzteren vielfach nicht berücksichtigt wurden. Die Gemeinden waren den Konsistorien untergeordnet; diese standen im Kontakt mit der deutschen Ritterschaft, die die politische Macht im Lande repräsentierte. Die Gemeinden waren zum Teil Patronatsgemeinden, d. h. solche, wo ein Gutsbesitzer, meistens waren es Deutsche, den Pastor wählt; oder Konvents-

gemeinden, wo vielfach die Gutsbesitzer die grössere Stimmzahl resp. Stimmenmacht hatten. Nur einige Stadtgemeinden waren selbständiger, einige waren direkt dem Generalsuperintendenten untergeordnet, wie z. B. die Domgemeinde in Tallinn (Reval).

Die kirchliche Neugestaltung wurde auch durch die Proklamierung der Trennung des Staates und der Kirche von seiten der estnischen konstituierenden Versammlung notwendig.

4.

Die Revolution Russlands war im Februar 1917. Der erste Kongress der evang.-luth. Gemeindevertreter findet schon im Mai 1917 in Tartu (Dorpat) statt. Besprochen werden folgende Gegenstände und Fragen: 1) der gegenwärtige Zustand der Kirche und des Staates; 2) das Verhältnis der Kirche zum Staat; 3) der Typus der ev.-luth. Kirche in Eesti; 4) ist eine nationale Trennung in der Kirche erwünscht?

Folgende Resolutionen werden angenommen:

1) Die estnische evang.-luth. Kirche ist eine freie Volkskirche in der Heimat und in den Kolonien.

2) Ihre Mitglieder sind alle, die ihren Austritt aus der Gemeinde nicht gemeldet haben.

3) Die estnische evang.-luth. freie Volkskirche tritt, wo es möglich ist, mit der Landesverwaltung in Verbindung.

4) In die estnische evang.-luth. Volkskirche können als gleichberechtigte Glieder eintreten Angehörige jeglicher Nationen, die es wünschen; dabei sollen gesichert werden: a) die religiösen Interessen der nationalen Minderheiten; b) ihre Rechte in der Verwaltung der Kirche auf proportionaler Grundlage.

5) Die estnische evang.-luth. Volkskirche tritt in eine synodale Verbindung mit den übrigen evangelischen Kirchen Russlands.

Es wird noch beschlossen, die theologische Fakultät an der Universität Tartu beizubehalten und die Küster ebenso von der Gemeinde wählen zu lassen, wie die Pastoren.

Die Vorlage eines Statuts der evang.-luth. Kirche Estlands wird durchgesprochen, zur Ausarbeitung desselben eine Kommission gewählt.

Das Statut zerfällt in drei Teile: Grundbestimmungen; Organisation; Verhältnis zum Staat und zu den anderen Kirchen.

Im ersten Teil wird über den Charakter der Kirche, über deren Rechte und die Grundlagen der Lehre gesprochen. Die est-

nische evang.-lutherische Kirche wird als eine freie Volkskirche bezeichnet. „Die Grundlagen der Lehre sind die kanonischen Bücher des alten und neuen Testaments und die diese Schriften erklärenden symbolischen Bücher der lutherischen Kirche, in reformatorischem Sinne verstanden“ (§ 3).

Im zweiten Teil des Statuts wird der Aufbau der Kirche gegeben. Dieser ist von unten nach oben, also nach dem demokratischen Prinzip, vollzogen. Die Generalversammlung der Gemeinde hat die entscheidende Macht in der Hand. Die Frauen haben das aktive und passive Wahlrecht. Die Gemeinden vereinigen sich zu Bezirken, die ein Propst leitet. Dieser wird von der Bezirkssynode, die aus Vertretern der Gemeinden besteht, auf 6 Jahre gewählt und vom Konsistorium im Amt bestätigt. Die bischöfliche, also Landessynode, später der „Kirchentag“ genannt, und das Konsistorium werden vom Bischof geleitet. Der letztere wird vom Kirchentag lebenslänglich gewählt. Die bischöfliche Synode resp. der Kirchentag besteht, ebenso wie die Propstsynode, aus den Vertretern aller Gemeinden, den Pastoren und Küstern.

Der dritte Teil des Statuts bespricht das Verhältnis der Kirche zur Landesverwaltung und zu den anderen Kirchen. Es wird Gewicht gelegt auf gute Beziehungen zu denselben.

5.

Das politische Leben des Staates während der Okkupation und der Bolschewikenzeit brachte die organisatorische Arbeit der Kirche zu vorläufigem Stillstande, denn es wurden jegliche Versuche irgendwelcher selbständiger Organisierung verboten. Erst mit der Befreiung von der zweiten Bolschewikenherrschaft entsteht die Möglichkeit einer Weiterarbeit.

6.

Der II Kirchenkongress findet am 10. Sept. 1919 in Tallinn statt. Er bestätigt das Statut, das von der Kommission des I Kirchenkongresses ausgearbeitet worden ist, und wählt entsprechend dem neuen Statut das Konsistorium der estnischen ev.-luth. Kirche, nachdem das bisherige Haupt der Kirche, Generalsuperintendent W. Kentmann, und das Konsistorium zurückgetreten sind. Gewählt wird zum Bischof (neuer Name für den Generalsuperintendenten) und zum Präses des Konsistoriums temporär Pastor Jakob Kukk aus Keila (Kegel). Ihm steht im Konsisto-

rium zur Seite ein weltlicher Vizepräsident, 2 geistliche und 2 weltliche Assessoren, die alle auf 3 Jahre gewählt werden.

Der Kongress behandelt noch die Frage des Religionsunterrichts in den Schulen und die der Vorbildung der Pastoren und Küster.

7.

Die beiden Kirchenkongresse spielten für die evang.-luth. Kirche Estis die Rolle einer kirchlichen konstituierenden Versammlung.

Die bischöfliche Synode, laut dem angenommenen Statut „Kirchentag“ genannt, setzt die Arbeit der Kirchenkongresse fort.

Die Kirchentage treten alljährlich zusammen und arbeiten nach einer eigenen bestimmten Geschäftsordnung.

Der I Kirchentag trat 1920 in Tallinn zusammen. Auf diesem Kirchentag wird zum lebenslänglichen Bischof Jakob Kukk gewählt, ebenso das temporäre Konsistorium durch ein ständiges ersetzt. Der Vorschlag der deutschen Abgeordneten des Kirchentages, ihnen die Möglichkeit der Teilnahme am Konsistorium sicherzustellen, führt zur prinzipiellen Gestattung der Gründung nationaler Propstbezirke, im Einklang womit bald darauf die Bildung eines deutschen und eines schwedischen Propstbezirks durch das Konsistorium erfolgt. — Ebenso werden die wirtschaftlichen Grundlagen der kirchlichen Existenz besprochen, die durch gewisse Staatsreformen sehr gefährdet waren.

Zwischen den I und II Kirchentag fällt die Weihung des Bischofs, die vom schwedischen Erzbischof D. Nathan Söderblom von Upsala vollzogen wird.

Der II Kirchentag wird in Tallinn 1921 abgehalten. Der Hauptpunkt der Tagesordnung ist diesmal das Statut der Zentralkasse. Alle Gemeinden, resp. Gemeindeglieder müssen Mitglieder der Zentralkasse sein und ihren Beitrag dahin zahlen; aus ihr werden die notwendigen Ausgaben der kirchlichen Zentralverwaltung, die Pensionen und eventuellen Unterstützungen gedeckt und gegeben. Das Gehaltsminimum des Pastors und Küsters wird festgelegt. Es wird beschlossen, eine Volksabstimmung, den Religionsunterricht in der Elementarschule betreffend, zu fordern, der durch den Beschluss der Reichsversammlung aus dem Programm der Grundschulen gestrichen war. Der Religionsunterricht wird nach der vorgenommenen Volksabstimmung wieder in den Schulen eingeführt. Das Hauptverdienst dabei hat die „christliche Volkspartei.“

Der III Kirchentag tagt in Tartu 1923. Er nimmt die Geschäftsordnung des Kirchentages an. Die Vorlagen müssen in zwei Lesungen auf den Kirchentagen besprochen werden. Angenommen wird auch das eigene Statut der Universitätsgemeinde zu Tartu. Aus dem Kirchenstatut § 3 werden in erster Lesung die Worte ausgestrichen „in protestantischem Sinne verstanden“, wie sie die Redaktionskommission an die Stelle von „in reformatorischem Sinne“ gesetzt hat, und die von einigen in bestimmter einseitig-theologischer Weise gedeutet wurden.

Der IV Kirchentag tagt in Tallinn im Jahre 1923. Er behandelt die Fragen der Konfirmation, des Küsterseminars, des Religionsunterrichts und zum Schluss noch einmal die Ausstreichung der Schlussworte des § 3 aus dem Kirchenstatut. Doch kann letztere Angelegenheit wegen der aufgeworfenen Quorumfrage nicht entschieden werden.

Der V Kirchentag tritt in Tartu im Jahre 1924 zusammen. Er folgt der schönen Feier des 400-jährigen Reformationsjubiläums Eestis. Die zweite Lesung des Vorschlags über die Ausmerzungen der ergänzenden Worte des § 3 im Statut der Kirche bringt lebhafteste und heftigste Debatten. Die Entscheidung kommt nicht zustande. — Besprochen werden noch die Fragen der Kirchenländereien, die vom Staate auf Grund der Agrarreform enteignet worden waren, und die bevorstehende faktische Trennung von Kirche und Staat.

Zwischen dem V und VI Kirchentage dauert der Streit wegen des § 3 des Kirchenstatuts fort. Der Vertreter der radikalen Partei, Pastor Th. Tallmeister, äussert sich darüber in seiner Monatsschrift „Protestantline ilm“. Der Führer der konservativen Partei, Propst H. Pöld, tut es in der Zeitschrift „Meie Kirik“. Diesen beiden Parteien gegenüber steht die Zeitschrift „Eesti Kirik“ mit einer grossen Anzahl von Anhängern; sie will den positiven Aufbau der Kirche und des religiösen Lebens der Gesamtkirche in der begonnenen Richtung fortsetzen und die Beeinträchtigung weder von Glaubens- noch von Wissenschaftsinteressen zulassen.

Eine vorgenommene schriftliche Abstimmung spricht sich für die Streichung des Zusatzes im § 3 des Statuts aus.

Der VI Kirchentag hält seine Sitzungen in Tallinn 1925. Im Mittelpunkt der Besprechungen stehen wieder die wirtschaftlichen Fragen und die Erhaltung der Kirche. Diesbezügliche Bestim-

mungen werden endgültig angenommen. — Der Zusatz im § 3 des Kirchenstatuts wird in zweiter Lesung gestrichen.

Hiermit endet die zweite Etappe der Reorganisation der estn. evang.-luth. Kirche, welche durch Klärung in den Grundlehren der Kirche und in den Fragen ihrer wirtschaftlichen Erhaltung charakterisiert wird.

8.

Die III und letzte Etappe in der Reorganisation der estnischen evang.-luth. Volkskirche ist durch das Trennungsgesetz der Kirche und des Staates bedingt. Die zweite Staatsversammlung nimmt das entsprechende Trennungsgesetz an. Ebenso tritt das Zivilstandsgesetz in Kraft, welches den Geistlichen die zivile Registrierung ermöglicht, und das Gesetz über die Begräbnisplätze, welches die Kirchhöfe der Gemeinden zu öffentlichen Begräbnisplätzen macht.

Entsprechend dem Trennungsgesetze („Gesetz über die religiösen Vereine und deren Verbände“, siehe Anhang) wird vom Konsistorium ein Statut der evang.-luth. Kirche und ein Normalstatut der Gemeinden ausgearbeitet, die den Propstbezirkssynoden und der Theologenkonzferenz zur Stellungnahme übersandt werden. Im Januar und März 1926 finden die Sitzungen der Theologenkonzferenz in Tartu statt, welche nochmals Stellung zur Lehrgrundlage der Kirche nimmt, auch zu anderen Fragen prinzipieller Natur betreffend die Neuorganisation der Gemeinden und der Kirche.

Im Mai 1926 finden dann die Sitzungen eines ausserordentlichen, VII Kirchentages in Tartu statt, auf welchen das Statut der Kirche und das Normalstatut der Gemeinden besprochen und angenommen werden. Es bleiben die Richtungen der bisherigen, seit 1917 geleisteten Arbeit als Grundlage fortbestehen, sowohl in den Fragen der Lehre als auch in denjenigen der organisatorischen Struktur.

9.

Es folgt in diesem Abschnitt ein kurzer Überblick über die estnische evang.-luth. Kirche: ihren Bestand; die Tätigkeit der Gemeinden und ihrer Glieder; die Arbeit der christlichen Vereine; die theologische Fakultät der Universität Tartu. Die estnische evang.-luth. Kirche besteht aus 16 Propstbezirken (darunter 2 nationale: ein deutscher und ein schwedischer). Die Zahl der selbständigen Gemeinden ist 141, die der Filialgemeinden 16. Im Amt

sind 128 Pastoren, 7 Adjunkte, 4 Vikare. Sämtliche Geistlichen haben Universitätsbildung. Die theologische Fakultät in Tartu besteht aus 7 Professuren.

Der Autor hofft, dass der Grundstein der christlichen Kirche, Jesus Christus, auch in der estnischen evang.-luth. Kirche lebendig sein wird. Der lebendige Christus ist es auch, der die Völker und die Nationen verbindet in brüderlicher Liebe.
